SPECIAAL THEMANUMMER OVER ZELFDODING

Humanist

1 maart 1980
35e jaargang nr. 4

Tweewekelijkse uitgave
van het
Humanistisch Verbond

OPZEGGING VAN HET KONTRAKT MET DE SAMENLEVING

GEMEENSCHAPPEN

Kernwapens

Twee gespreksgroepen uit de gemeenschap Hilversum hebben de diskussienota over de Kernbewapening bestudeerd en hun bevindingen in een aantal punten aan het H.B. toegezonden.
Als afsluiting hebben ze samen een avond georganiseerd over het onderwerp: ,,Geweldloze Weerbaarheid''. Mevr. Coby Molenaar, lid van de Werkgroep voor de Vrede, onderdeel van de Nederlandse tak van de W.R.I. (War Resisters International), hield hierover een korte inleiding. Ze sprak over haar vele internationale kontakten met oorlogsbestrijders, hun organisaties en hun werk. Uitvoerig kwamen haar bezoeken aan India en Israël aan de orde. Zelf had ze ook ervaring met een training in Nederland in Geweldloze Weerbaarheid.
In de diskussie werd door de aanwezige H.V.-ers de opvatting geformuleerd, dat die groep in het H.V. – die van mening is dat alle vormen van bewapening en van militair geweld moeten worden afgewezen – binnen het H.V. de mogelijkheid moet hebben, zich uit te spreken en zich als zodanig ook naar buiten toe moet kunnen manifesteren.
Deze groep wil zich aktief inzetten voor een radikale verandering van mentaliteit zoals die b.v. tot uitdrukking komt in de beweging voor geweldloze weerbaarheid. Zij wenst daarbij ook samenwerking te zoeken met andere organisaties op dit gebied.
H. Achttienribbe, Wolterus Dullpad 3, 1222 EW Hilversum.
Rein Wielsma, Zuidereind 353, 1243 KH 's-Graveland.

Veel groepswerk-aktiviteiten in Amsterdam

Gespreksgroep humanisme op basis van het boek Grondslagen van humanisme van Van Praag.
Inlichtingen en opgaven: tel. 020 - 125404.
Koffie-ochtend o.l.v. Corrie Beem.
Inlichtingen: tel. 020 - 460062.

Humanist

Eindredakteur: Hes van Huizen

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond Oudegracht 152, Utrecht
Redaktieadres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Telefoon: 030 - 318145.
Abonnementsprijs voor niet-leden ƒ 20,– per jaar t.n.v. Humanistische Pers postgiro 58, Utrecht.

Gedrukt op kringlooppapier bij Brouwer Offset bv, Utrecht.

Praatgroep eigenwaarde.
Inlichtingen en opgaven: tel. 020 - 125404 en 020 - 970559.
Jongerenpraatgroep relaties. Vanuit eigen ervaringen praten over relaties. Inlichtingen en opgaven: tel. 020 - 716935 en 020 - 364393.
Vrouwenpraatgroep omgaan met anderen. Inlichtingen en opgaven: tel. 020 - 125404 en 020 - 970559.
Praatgroep dromen. Inlichtingen en opgaven: tel. 020 - 991227 en 020 - 933634.

REUNIE VOOR OUD-LEDEN VAN DE HUMANISTISCHE JONGEREN GEMEENSCHAP

Een aantal enthousiaste HV-leden organiseert momenteel een weekend voor oud HJG-leden. Deze reünie zal in oktober plaatsvinden en op het programma staat o.a. een aangepaste her-opvoering van het kabaret Jubel A.V. 1958. Nu heeft het Comité Reünie HJG nog adressen nodig van oud-leden, en ook informatie waardoor oud-leden kunnen worden gelokaliseerd. Daarnaast zoekt het Comité graag teksten van liederen van HJG-kampen en kabarets en mensen die op de reünie daadwerkelijk aktief willen zijn en/of suggesties voor het programma hebben.
Dit kan heel gezellig worden!
Inlichtingen en opgaven aan Ben & Diny Ket, Vechtplantsoen 32 III, 3554 TC in Utrecht. Tel. 030 - 445524.

Solidair en toch jezelf zijn

Probeer je humanistische beginselen tot uitdrukking te brengen in politieke of maatschappelijke betrokkenheid/aktiviteiten? Of ben je daar nog niet zo zeker van?
In beide gevallen ben je welkom op de konferentie van humanistische jongeren, tot plm. 35 jaar over Humanisme en Politiek.
Datum: vrijdag en zaterdag: 18 en 19 april, van 20.00 uur tot 19.00 uur. Plaats: Jeugdherberg de Grasheuvel, De Genestetlaan 9, Amersfoort.
Inlichtingen: 035 - 620960 of 010 - 635031.
Opgave per briefkaart naar Humanistische Jongeren, Konf. Hum. en Politiek, Oude Gracht 152, Postbus 114, 3500 AC, Utrecht.

UITVAARTBEGELEIDING

Op zaterdag 3 mei zal van 10.00 tot 17.00 uur een konferentie worden gehouden over uitvaartbegeleiding in Woudschoten te Utrecht.
Deze konferentie heeft het doel de krachten te bundelen en kontakten mogelijk te maken tussen alle mensen die reeds op het gebied van uitvaartbegeleiding aktief zijn. In komende nummers van de ,,Humanist'' zullen wij meer aandacht besteden aan deze konferentie, maar noteert u deze dag alvast maar in uw agenda.

IHEU-NIEUWS

Vorige maand zijn we met een paar mensen van het IHEU-vrijwilligersteam (Organizing Committee) in Dortmund geweest om over de IHEU te spreken met vertegenwoordigers van de diverse ,,Landesgemeinde'' die verenigd zijn in de Bund Freireligiöser Gemeinden Deutschlands. De BFGD is al tientallen jaren lid van de IHEU.

Bert Schwarz gaf een uitgebreid overzicht van wat ons bezighoudt (o.a. de Internationale Humanistische Ombudsman en de Humanistische Europese Lobby) en wat onze noden zijn. Daarop beloofden enige van onze Duitse vrienden om (voor de zoveelste keer) hun best te doen hun IHEU-bijdrage meer in overeenstemming te brengen met hun ledenaantal. De moeilijkheid met de Duitsers is dat alle kontributies lokaal worden geïnd en daarvan wordt dan maar DM 1.40 per landslid per jaar aan de overkoepelende Bund afgedragen. En die schijnt daarna niet veel meer te kunnen missen voor de IHEU. Maar men gaat nu weer proberen om individuele IHEU-leden te werven.
Ook is afgesproken dat de Duitsers in iedere Landesgemeinde een ombuds-kontaktpersoon zullen aanwijzen die gevallen van diskriminatie tegen humanisten kunnen signaleren, en aan wie wij om inlichtingen kunnen vragen als ons via andere kanalen informatie bereikt over ,,wantoestanden'' in hun buurt.
Verder hopen we wat nauwere banden aan te knopen met Duitse jongeren – in sommige Landesgemeinde is de gemiddelde leeftijd zeventig jaar! We willen een paar man uitnodigen om naar Utrecht te komen om daar Nederlandse jonge humanisten te ontmoeten die hen o.a. gaan informeren over ons vormingsonderwijs.
Zoals bekend is er in de Verenigde Staten nog een antieke wet van kracht waardoor buitenlandse homoseksuelen de toegang tot dat land geweigerd kan worden. Ook de ,,Washington office'' van de American Ethical Union, een lid van de IHEU, probeert daar iets tegen te doen. De IHEU zelf heeft een protestbrief gericht aan de Amerikaanse regering, met een kopie aan de Vice President, Walter Mondale, die humanist is. In 1970 hield hij een voordracht tijdens het IHEU-kongres in Boston.
De IHEU heeft ook brieven geschreven aan Sacharow, aan Breznjew (met de vraag volgens welk wetsartikel Sacharow naar Gorki verbannen kon worden), en aan de Egyptische ambassadeur. Wat de laatste betreft, hem hadden we al een paar keer gevraagd in hoeverre er inderdaad een campagne tegen atheïsten en andere ongelovigen wordt gevoerd in Egypte. Tot nu toe heeft hij niet geantwoord, dus proberen wij het nog maar weer eens.

In ieder geval houden wij u op de hoogte, maar ook van eventuele reakties op onze brieven naar Rusland en Amerika.

Nettie Klein

Derde politieke forumbijeenkomst in Eindhoven

Vreemdelingenbeleid moet worden veranderd

„Het Humanistisch Verbond is na de oorlog mede opgericht als reaktie op het fascisme. Nu steken weer fascistische tendensen de kop op. Vandaar dat we hier de zaak van de minderheden aan de orde stellen." Met die woorden besloot algemeen voorzitter van het HV Rob Tielman zijn inleiding tijdens de derde thema-avond over humanisme en politiek. Deze keer was Eindhoven als vergaderplaats gekozen. Om precies te zijn: het Holiday-Inn hotel. Overigens geen etablissement waar minderheden zich doorgaans ophouden. Een volle zaal diskussieerde nochtans met Aad Kosto van de PvdA, Ed Nijpels van de VVD en Anton van Lijssel van D'66. Eensgezindheid zolang de avond strekt.

Onder voorzitterschap van Ila Schoutsen (van het HV) mochten de vier forumleden in vijf minuten elk hun zaak uiteen zetten. Eerste in de reeks was, als gastheer, Rob Tielman. Hij wees op de machtspositie die het CDA nog altijd inneemt. De konfessionelen kunnen door hun knikken naar alle kanten kiezen met wie zij willen regeren. „Juist de onderwerpen die voor het Humanistisch Verbond van belang zijn, dreigen daardoor onder de voet te worden gelopen," aldus Tielman. En verder: „Humanisten gaan fundamenteel uit van gelijkwaardigheid. Dat wil niet zeggen gelijkvormigheid. Belangrijk is dat mensen zelf vorm kunnen geven aan hun eigen bestaan. Die pluriformiteit vindt zijn einde als de mensenrechten en de verdraagzaamheid in het gedrang komen." Waarna hij besloot met de hierboven aangehaalde woorden over de fascistische tendensen die, als krokussen in de lente, hun kop weer opsteken.

Ed Nijpels, Tweede Kamerlid van de VVD, haakte op die laatste opmerking in door te zeggen dat zijn partij die toenemende intolerantie ten opzichte van minderheden een ernstige zaak vindt. De centrale overheid moet daarop met maatregelen reageren. Voor dat minderhedenbeleid heeft de VVD een zestal punten. Belangrijk daarbij is dat ervan wordt uitgegaan dat de vreemdelingen, de minderheden dus, hier zullen blijven. Daarop moet het beleid van de overheid gericht zijn, aldus **Nijpels.**

En dus moeten de vreemdelingen een gelijke rechtsbescherming genieten als de autochtonen. Daarnaast moet er een stringent en konsekwent toelatingsbeleid komen. En: „De VVD staat een zeer strenge vervolging van illegale werkgevers voor". In verband met de zogenaamde 'tweede generatie'-vreemdelingen moet volgens de VVD ook aandacht worden besteed aan de rechten van de minderjarige vreemdelingen (en die vormen op dit moment een minderheid van 200.000 personen). Verder is er een herziening nodig van het „onduidelijke, archaïsche vreemdelingenrecht". En tot slot moet het beleid ten aanzien van de Surinamers fundamenteel worden aangepast. „Eén-derde van de Surinaamse bevolking woont nu hier. Als het zo doorgaat, dan gaat heel Suriname kapot. En dat is ook onze verantwoordelijkheid", aldus **Nijpels.**

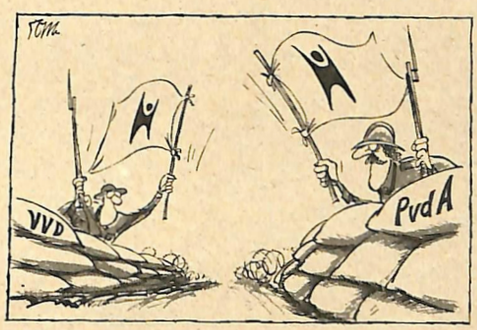

Mentaliteit

Aad Kosto, Tweede Kamerlid van de PvdA, zette in zijn inleiding eveneens het vreemdelingenprobleem op een centrale plaats. Wel wees hij erop dat de Nederlandse bevolking in wezen uit een optelsom van minderheden bestaat (bejaarden, WAO'ers, homofielen), maar de meest opvallende is toch de groep vreemdelingen. Kosto stelde dat er keuzes gemaakt moeten worden. En één daarvan is: „Als we vreemdelingen binnen onze grenzen halen, dan moeten ze op een gelijkwaardige manier behandeld worden. En dat kost geld." Verder: „We zijn tegen de huidige situatie niet opgewassen. Niet alleen financieel, maar ook geestelijk niet." En konkluderend: „Er is niet enkel geld en besluitvorming nodig, maar ook de bereidheid om van het standaardpatroontje van de Ster-spot af te wijken." Eerder had Kosto dat Ster-spotje als volgt gebruikt: „Niet tot een minderheid behoren alle mensen die blank zijn, in een huis op heterofiele basis samenwonen, gezond zijn en een redelijk inkomen genieten."

Laatste in de rij (niet omdat hij de kleinste van de drie aanwezige politieke partijen vertegenwoordigde, maar omdat hij het meest rechts van de voorzitster zat; en ook dat wil niets beduiden), laatste in de rij dus: **Anton van Lijssel**, lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland voor D'66. Ook hij was van mening dat er duidelijk overheidsbeleid moet komen. De overheid moet de minderheden betrekken bij het algemeen beleid. „Voor dit alles moeten de vreemdelingen de zekerheid hebben, dat ze hier kunnen blijven. Dat ze niet als de ekonomie inzakt weer weg moeten." En ook **Van Lijssel** konstateerde dat er geld nodig is. „Waar dat vandaan komt, is minder belangrijk". Die opmerking leverde hem een wat geringschattende glimlach van Kosto op.

Regularisatie

De drie politici legden in hun verschillende inleidingen dus vooral de nadruk op de vreemdelingen als minderheid. De eerste vragen vanuit de zaal haakten daarop in. Zo vroeg één der aanwezigen zich af, of er in het kader van de aanstaande troonswisseling geen gratie-verlening aan illegalen zou kunnen plaatvinden. Kosto zag daar bijzonder weinig heil in. „In 1974 hebben we de zogenaamde regularisatie gehad. We zitten nu nog met de ellende daarvan." **Van Lijssel** wilde evenmin de promotie van Beatrix aangrijpen om de problemen van de illegalen op te lossen. „Bij de regularisatie van '1974' zijn de werkgevers van illegalen niet aangepakt. 'Gewitte' illegalen werden op straat gezet en er werden nieuwe illegalen aangetrokken."

En **Nijpels** tenslotte: „Kosto heeft het standpunt van de VVD naar voren gebracht." Wel wilde hij nog toevoegen dat er, volgens zijn partij, streng de hand moet worden gehouden aan de per 1 novenber 1979 van kracht geworden Wet Buitenlandse Werknemers.

Samenwerking

Uiteraard kwam ook een eventuele samenwerking tussen de drie aanwezige partijen aan de orde. De eensgezindheid tussen met name Kosto en Nijpels over het specifieke onderwerp van de minderheden, duidde echter niet op verdergaande samenwerking. Een suggestie uit de zaal: kan er ter wille van een aantal problemen niet een ad hoc-koalitie komen? „Dan moet de ekonomie maar even rusten en kunnen de zaken waarover VVD en PvdA het eens zijn vlug worden geregeld."

Nijpels zegde toe deze boodschap over te zullen brengen. Al wees hij op de naar zijn mening niet te overbruggen verschillen op defensie-gebied en sociaal-ekonomisch terrein.

En Kosto: „Wij proberen regelmatig samen te werken met de VVD. Maar we hebben meer dan eens ervaren dat als we zaken wilden doen met een kollega van de VVD, dat dan Lubbers naar Rietkerk ging en die riep dat zijn fraktie-genoot terug. Zo werkt het CDA ook nog eens."

Ook andere minderheden kwamen aan bod in Eindhoven. Zo stelde men vragen over de rechten van de homofielen, het probleem van de pedofilie, de Antillianen, de woonwagenbewoners en de humanisten. De politici gingen in hun antwoorden echter niet verder dan mooie idealen en bekende opinies.

Tot slot een grappige aanvulling uit de zaal. Kosto: „Gelijk hebben is een mooie zaak; gelijk krijgen dat is de kunst." Reaktie van linksvoor: „Gelijk zijn ook!"

Peter Boss

De redaktie behoudt zich de vrijheid voor brieven indien nodig enigszins te bekorten.

Jan Foudraine – Baghwan – Religie en erfelijkheid

Na verhalen van Bonger en Klever over gelijkenissen tussen Humanisme enerzijds en kerk en godsdienst anderzijds, dan nu verhalen over Bhagwan en erfelijk bepaalde behoefte aan religie.

Dat een omturning van Foudraine eens even wordt gesignaleerd en dan op een wijze als het verhaal van Wilson, **waarbij dan de nodige vraagtekens worden geplaatst,** lijkt mij wel ter zake. Om aan een salto mortale van een onvolwassen man als Foudraine twee pagina's te wijden lijkt mij echter te veel eer voor zulke zaken.
Natuurlijk heb ik ook wel kritiek op de wijze waarop psychiatrie wordt bedreven, maar aan het lezen van een ,,pil'' van Foudraine heb ik nooit behoefte gevoeld. En dan nu de volgende ,,pil'' ,,Oorspronkelijk gezicht''. Zal ik ook niet lezen en wacht nu maar even op de weer volgende ,,pil'' die vermoedelijk zal handelen over zoiets als: ,,De geestelijke ontwrichting door heren als Bhagwan en Maharishi Mahesh enz.'' Waarna hij dan misschien? nog eens zal komen tot een verhandeling over geestelijke **zelf**ontplooiing? 't Is allemaal ,,geld-uit-de-zak-klopperij'', wat van de Maharishi inmiddels is gepubliceerd, nl. miljoenen beleggingen in westerse industrieën en wat van de Bhagwan nog niet is nagegaan.
Lees nog eens het kursief gedrukte stukje uit het verhaal van Foudraine en de haren rijzen je te berge. Om zulks met serieuze bedoelingen openbaar te maken wijst volgens mij op een in hoge mate geestelijke **on**evenwichtigheid. Voorbestemd om slachtoffer te worden van goeroes en ,,meesters'' die **volgelingen** nodig hebben. Waarbij je rustig mag betreuren dat zo'n man ,,verdronken'' is in de wereld van de psychiatrie. Wie daar niet tegenop kan zal er beter bij weg blijven.
En dan dat prachtverhaal over erfelijke bepaaldheid aan religiebehoefte. Natuurlijk heeft de mens, die oorspronkelijk van nog veel meer ondoorzichtige faktoren afhankelijk was dan de mens van nu, daarvoor zijn angsten gekend en zal ook behoefte hebben gevoeld aan steun in de strijd om het bestaan. En daarvan zullen ook nu nog veel mensen niet geheel zijn bevrijd. Wat tot religieuze overdenkingen zal kunnen leiden, gewoon uit realiteitsbesef. Wat volgens mij meer wijst op een erfelijk bepaald realiteitsbesef dan op id. religie-behoefte.
Dat bij miljoenen door een hersenspoelingsachtige opvoeding het realiteitsbesef is omgeturnd in religie- of godsdienstbehoefte, is m.i. nog lang geen bewijs voor de stelling van Wilson. In zo'n kooi wens ik toch echt niet te leven, zelfs niet als die van goud blijkt te zijn.

Piet Blauw

Haiku

Door de maatregelen in Amerika ontstond bij mij deze Haiku:
Amerika dicht
voor homoseksuelen.
Wèl een Vrijheidsbeeld.

Moeten wij naar een kabinet toe van PvdA en VVD?

Is het U ook opgevallen, dat er in ons blad ,,Humanist'' meer dan eens gepleit wordt voor een andersoortig kabinet? Geen PvdA en CDA kabinet, maar één samengesteld uit PvdA en VVD.
Het zijn enkele bestuurders – waaronder onze voorzitter - die voor zo'n kombinatie pleiten. En zij doen dit, naar mijn overtuiging, met de beste bedoelingen. Zij gaan er van uit, dat de PvdA en de VVD over een aantal zaken vrijwel gelijkluidend denken. Problemen als vrije abortus, vrijwillige euthenasie, gelijkstelling andersoortige relaties met het traditionele huwelijk enz. enz., zouden door een PvdA-VVD kabinet makkelijker aanvaard worden, dan door een PvdA-CDA of CDA-VVD kabinet.
Zowel de PvdA als de VVD stellen de menselijke verantwoordelijkheid in deze, als ook in andere zaken, voorop. Het HV zou zich daar best in kunnen vinden, zo simpel ligt dat. Maar ligt het werkelijk zo simpel? Ik geloof van niet. Er is meer in Nederland en de wereld aan de hand dan de reeds bovengenoemde kwesties. Er zijn in ons land ruim 200.000 werklozen, ruim 600.000 wao-trekkers en ruim 1 miljoen 65-plussers. Deze zijn, de één meer dan de ander, afhankelijk van de uitkeringen. Bij de huidige ekonomische krisis, met het miljardentekort op de betalingsbalans, moeten de eindjes aan elkaar geknoopt worden om de inflatie tegen te gaan.
De praktijk laat zien, dat de VVD en de VVD-denkende krachten in het CDA de uitkeringstrekkers mee willen laten betalen om de inflatie te stoppen. En men doet dit onder de schone leus van ,,jullie gaan niet achteruit, maar krijgen alleen maar minder meer''!! Alleen al deze stellingname van de VVD maakt het uiterst moeilijk aan een kombinatie PvdA en VVD te denken, laat staan dat er in de PvdA een meerderheid voor te vinden zou zijn.
Er is echter een principiëler probleem wat een rol zal gaan spelen. Dat is de vraag, of het nog wel verantwoord is ongebreideld te produceren. De grote meerderheid in de PvdA zegt ,,je zou alleen moeten produceren om in de behoefte van de mensen te voorzien en niet om de winst of uitsluitend om de winst''. Bovendien zegt deze groep ,,moet de behoefte van de mens niet onnodig geprikkeld worden naar nieuwe dingen, om daarmee de produktie en de omzet uit te breiden en meer winst te maken''.
Dat laatste is typisch een beginsel van de VVD. Bij hen staat het ,,vrije ondernemerschap'', produceren om de winst, meer produktie, meer winst, centraal. Deze uitgangspunten staan haaks op die van de PvdA. Maar zij staan ook ter diskussie voor de ''Club van Rome''.
Dat is een groep van geleerden en deskundigen op allerlei gebied, die een rapport gepubliceerd hebben over de mogelijkheden die de aarde nog aan de mensheid biedt om te leven en te overleven. Voor Nederland zat daar o.a. in ir. Mansholt, oud-minister van landbouw in ons land en oud-kommissaris van landbouw in de Europ. Gemeenschap. Deze club van Rome heeft becijferd, dat de grondstoffenvoorraad in de wereld opraakt en dat wij met elkaar steeds minder te verdelen hebben. Deze tekorten dienen zich nu reeds aan met de energiebronnen gas en olie. O ja, er worden nog steeds nieuwe velden olie en gas gevonden, dus wij kunnen wel vooruit. Maar tweederde van de wereldbevolking kent het gebruik van deze energiebronnen niet of nauwelijks. Als deze groepen ze ontdekken en ze gaan op grote schaal mee gebruiken – en waarom niet – hoelang gaat de voorraad dan nog mee?
De Westerse wereld haalt op het gebied van de landbouw en veeteelt meer van de grond d.m.v. het gebruik van kunstmest etc., dan de aarde van ''nature'' zou kunnen leveren. Dat leidt op den duur tot gronduitputting, dus minder opbrengst, minder te verdelen.
Vraagt deze situatie niet om een herbezinning op datgene waar we met z'n allen mee bezig zijn n.l. de aarde voor de toekomstige bewoners onbewoonbaar te maken? Hebben we nog wel de vrijheid om te produceren om de winst? Is het nog verantwoord flauwekuldingen uit te vinden om de kooplust te stimuleren en daarmee de winst veilig te stellen voor de kapitaalbezitters? Heeft en moet het Humanistisch Verbond daar geen standpunt over hebben? Zo ja, moeten wij dan niet initiatieven ontplooien om een diskussie op gang te brengen over de problemen die met het bovenstaande verband houden? Of kunnen wij er maar rustig op los leven want onze tijd duurt het wel uit! En wat dat nageslacht betreft, wij hebben ons ook moeten redden dat doen zij ook maar!
Tenslotte vraag ik mij af, of het wel zo ''humanistisch'' is van politieke partner te verwisselen, omdat het toevallig in onze kraam te pas komt. Humanist zijn betekent meer dan aardig voor elkaar zijn, niet in een opperwezen te geloven en uitgaan van de persoonlijke verantwoordelijkheid. Hoe belangrijk dat allemaal ook is, het is m.i. ook een bezinning op leefwijze, eerlijk delen (ook met het komende geslacht) medeverantwoordelijkheid voor de medemensen, waar die zich ook bevinden mogen. Deze waarden zouden ook wat meer moeten doorklinken in de politieke partijen en de vakbeweging. Daar zouden wij als Humanistisch Verbond wat aan kunnen doen!

H. Duijneveld (Schoorl)

Kernwapens

In de ''Humanist'' van 15 januari zie ik (ik ben geen lid van een gemeenschap) dat er een diskussie op gang wordt gebracht in de gemeenschappen over kernwapens zodat het HV een humanistisch standpunt kan bepalen. U geeft duidelijk het standpunt weer van het Nederlandse Pugwash komitee, u verwijst naar publikaties van het IKV en naar het boek van Derksen en wat belangrijk is: u geeft de verklaring weer van de humanistische g.v. bij de strijdkrachten. Als ik me niet vergis, wordt in al die publikaties gepleit tegen modernisering van kernwapens.
Om tot een goede meningsvorming te komen in de diskussies (en dat wilt u toch?) lijkt het mij nodig dat u evenveel plaats inruimt voor het standpunt van diegenen die voor modernisering zijn.

A.P. Verbist (Baarle Nassau)

ZELFDODING

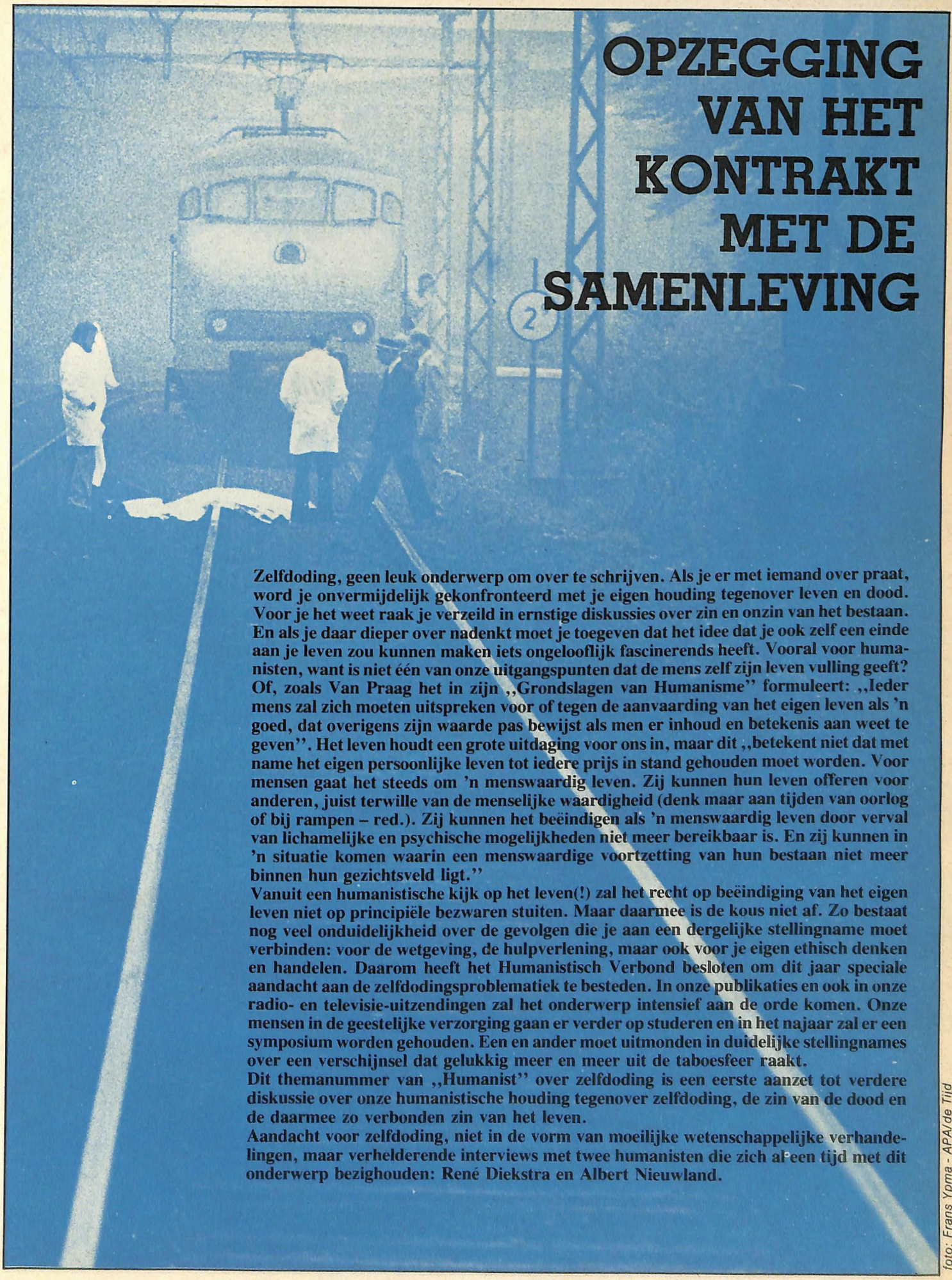

OPZEGGING VAN HET KONTRAKT MET DE SAMENLEVING

Zelfdoding, geen leuk onderwerp om over te schrijven. Als je er met iemand over praat, word je onvermijdelijk gekonfronteerd met je eigen houding tegenover leven en dood. Voor je het weet raak je verzeild in ernstige diskussies over zin en onzin van het bestaan. En als je daar dieper over nadenkt moet je toegeven dat het idee dat je ook zelf een einde aan je leven zou kunnen maken iets ongelooflijk fascinerends heeft. Vooral voor humanisten, want is niet één van onze uitgangspunten dat de mens zelf zijn leven vulling geeft? Of, zoals Van Praag het in zijn ,,Grondslagen van Humanisme'' formuleert: ,,Ieder mens zal zich moeten uitspreken voor of tegen de aanvaarding van het eigen leven als 'n goed, dat overigens zijn waarde pas bewijst als men er inhoud en betekenis aan weet te geven''. Het leven houdt een grote uitdaging voor ons in, maar dit ,,betekent niet dat met name het eigen persoonlijke leven tot iedere prijs in stand gehouden moet worden. Voor mensen gaat het steeds om 'n menswaardig leven. Zij kunnen hun leven offeren voor anderen, juist terwille van de menselijke waardigheid (denk maar aan tijden van oorlog of bij rampen – red.). Zij kunnen het beëindigen als 'n menswaardig leven door verval van lichamelijke en psychische mogelijkheden niet meer bereikbaar is. En zij kunnen in 'n situatie komen waarin een menswaardige voortzetting van hun bestaan niet meer binnen hun gezichtsveld ligt.''

Vanuit een humanistische kijk op het leven(!) zal het recht op beëindiging van het eigen leven niet op principiële bezwaren stuiten. Maar daarmee is de kous niet af. Zo bestaat nog veel onduidelijkheid over de gevolgen die je aan een dergelijke stellingname moet verbinden: voor de wetgeving, de hulpverlening, maar ook voor je eigen ethisch denken en handelen. Daarom heeft het Humanistisch Verbond besloten om dit jaar speciale aandacht aan de zelfdodingsproblematiek te besteden. In onze publikaties en ook in onze radio- en televisie-uitzendingen zal het onderwerp intensief aan de orde komen. Onze mensen in de geestelijke verzorging gaan er verder op studeren en in het najaar zal er een symposium worden gehouden. Een en ander moet uitmonden in duidelijke stellingnames over een verschijnsel dat gelukkig meer en meer uit de taboesfeer raakt.

Dit themanummer van ,,Humanist'' over zelfdoding is een eerste aanzet tot verdere diskussie over onze humanistische houding tegenover zelfdoding, de zin van de dood en de daarmee zo verbonden zin van het leven.

Aandacht voor zelfdoding, niet in de vorm van moeilijke wetenschappelijke verhandelingen, maar verhelderende interviews met twee humanisten die zich al een tijd met dit onderwerp bezighouden: René Diekstra en Albert Nieuwland.

foto: Frans Ypma - APA/de Tijd

ZELFDODING IN DE GESCHIEDENIS TEN STRENGSTE VEROORDEELD, MAAR OOK VERHEERLIJKT

In de loop der tijden is er nogal verschillend gedacht over zelfdoding. Als je de geschiedenis bekijkt zit er een soort slingerbeweging in. Het ene uiterste houdt in dat zelfdoding ten strengste werd veroordeeld, wat zelfs tot gevolg had dat het lichaam van de dode verminkt werd en niet dezelfde rituele of gewijde begrafenis kreeg die andere burgers ten deel viel. Het andere uiterste is de verheerlijking van de zelfdoding, zoals bij de Romeinen aan het eind van het Romeinse rijk, kompleet met praalbegrafenissen.
Ook in Japan valt nog steeds bijvoorbeeld een (literair) kunstenaar die de zelfdoding verkiest, bewondering en achting ten deel. In de Japanse kultuur wordt zelfdoding als een positieve daad ervaren. Er bestaan diverse vormen. Afhankelijk van de motieven (liefde, geldelijke schulden) kiest men de geëigende vorm. Eén van de vormen gebeurt in aanwezigheid van de familie en het is ook de taak van een broer of neef in het allerlaatste stadium te helpen met het voltooien van de zelfdoding.
De geschiedenis van het Christendom en de westerse kultuur geeft een afwijzing te zien van zelfdoding. Dat werkt nog door tot op de dag van vandaag. In de 19e eeuw gingen de opkomende medische wetenschap en psychiatrie zich met de zelfdoding bezighouden en verklaarden de zelfdoder tot een **zieke** mens. Ook deze stellingname heeft in onze tijd nog zijn uitwerking. De zelfdoder wordt eerder beschouwd als een onmondige patiënt dan dat er naar haar of zijn motieven serieus wordt geluisterd. De hulpverlening staat klaar met psychofarmaca, desnoods met spanlaken of de isoleercel en in de ziekenhuizen is men met behulp van de voortgeschreden medische technologie in staat nog net ,,op tijd ontdekte'' zelfdoders weer naar het leven terug te halen.

ENIGE CIJFERS OVER ZELFDODING

Cijfers over zelfdoding zijn meestal moeilijk te verkrijgen en verklaren de omvang van de problemen maar gedeeltelijk. Het is immers heel moeilijk om goed zicht te krijgen op al die pogingen, die in zekere zin ,,mislukken''. En ook: elke geslaagde poging om het leven te beëindigen wordt niet als zodanig onderkend (,,een ongeluk'').
Voor zover de gegevens een beeld geven, is vast te stellen dat het aantal geslaagde zelfdodingen bij mannen hoger ligt dan bij vrouwen. Rooms-katholieken en gereformeerden plegen minder suicide dan hervormden. Gehuwden minder dan ongehuwden. In Nederland ligt het percentage geslaagde pogingen tot zelfdoding vrij laag, het hoogst in Friesland en het laagst in Utrecht. De toename is het grootst in de provincie Limburg. Op Europees nivo ligt het suicide-cijfer het hoogst in West-Berlijn (onder de mannelijke bevolking zelfs 56,4 per 100.000 inwoners), gevolgd door Hongarije (33,1) en Tsjecho-Slowakije (24,2). Nederland heeft in dit overzicht daterend uit 1969 een score van 7,3. Het laagst is het cijfer in Ierland, namelijk 1,8.

EUTHANASIE EN ZELFDODING

Wie de kranten en weekbladen de laatste tijd opslaat, zou de indruk kunnen krijgen dat zelfdoding een nieuw en aktueel verschijnsel is, bijna een modieus thema passend in deze tijd. Toch doet men er goed aan zich niet te laten overrompelen door de aandacht van de media voor het sensationele taboe van wat nog vaak ,,zelfmoord'' wordt genoemd.
Die aandacht is grotendeels ontstaan door de juridische stappen die momenteel worden ondernomen tegen Klazien Sybrandy, omdat zij informatie zou hebben verstrekt over middelen die de dood tengevolge kunnen hebben.
Echter, mevrouw Sybrandy is vooral geïnteresseerd in het lot van zieken die onder groot lijden moeten wachten op een voor hen bevrijdende dood. Zij wil zieken die dat verkiezen, helpen om een einde aan hun lijden te maken. In deze gevallen spreken we van euthanasie oftewel de zachte dood, die weloverwogen wordt verkozen boven het harde leven of levenseinde.
Euthanasie moet dus onderscheiden worden van zelfdoding of suicide waarbij de dood wordt verkozen op grond van andere motieven dan ongeneeslijke ziekte.

Vorig jaar is in de HGGG (Humanistische Groep Geestelijke Gezondheid) een start gemaakt met de ontwikkeling van een humanistische visie op zelfdoding. Deze HGGG is een werkgroep die bestaat voornamelijk uit hoofdfunktionarissen op het gebied van geestelijke vorming en verzorging van het Humanistisch Verbond, en allerlei punten van beleid inhoudelijk probeert te ontwikkelen. Momenteel wordt gesproken over de relatie tussen maatschappelijke dienstverlening en levensbeschouwing. Later zal het onderwerp humanistisch ritueel aan bod komen.
De diskussies over zelfdoding hebben geleid tot een uitvoerig artikel in ,,Rekenschap'', het driemaandelijks tijdschrift voor wetenschap en kultuur van de humanistische Stichting Socrates (het betreffende nummer is niet meer verkrijgbaar*). De samensteller van dat artikel, Albert Nieuwland, zette daarin een viertal humanistische benaderingen van het verschijnsel zelfdoding op een rij. Nieuwland maakt nu deel uit van de projektgroep, die dit jaar de aandacht voor zelfdoding in het Humanistisch Verbond begeleidt.

projektgroep zelfdoding

Ter begeleiding van de aandacht die het Humanistisch Verbond dit jaar aan het onderwerp zelfdoding wil besteden is enige tijd geleden door het hoofdbestuur een projektgroep ingesteld, bestaande uit de volgende leden: Riet Blom, Albert Nieuwland, Richard Lukács, Casper Vogel, René Diekstra, Felix Julien en Bert Boelaars.
Voor organisatorische ondersteuning bij de uitvoering van het projekt is sinds kort een part-time medewerkster aangetrokken: Sacha Wijmer.

Sacha Wijmer

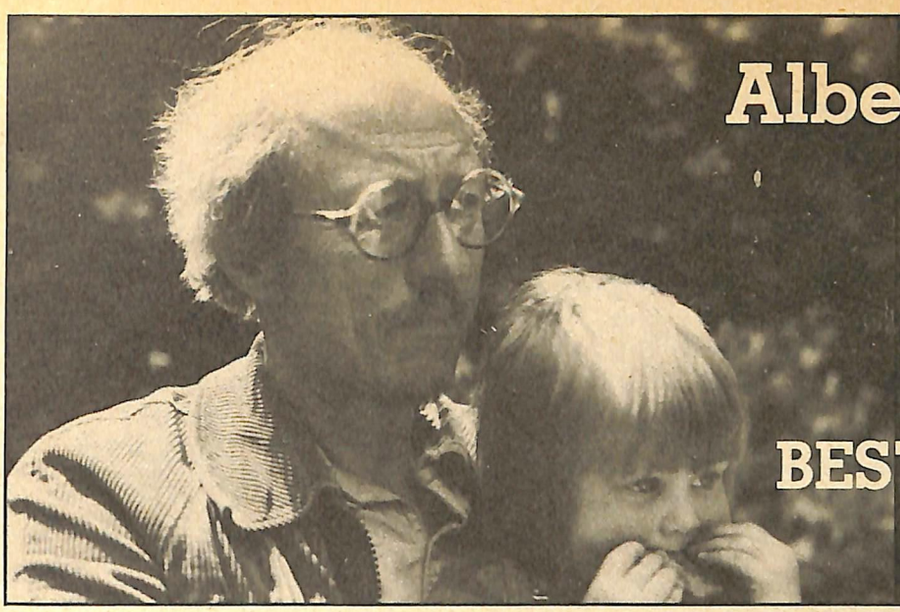

Albert Nieuwland: 'DE ERKENNING DAT DE MENS ZICHZELF TOEBEHOORT, BESTAAT NOG NIET'

Als je met Albert Nieuwland over zelfdoding praat, krijg je het gevoel dat het misschien een minder zwaarmoedig onderwerp is dan in de meeste publikaties wordt gesuggereerd. Zo verging het mij tenminste toen ik nog net voor de jaarwisseling in de stromende regen een bezoek aan hem bracht. Hij woont in Amsterdam, heel gezellig achter het Concertgebouw. Met vrouw en kinderen, waardoor hij naar eigen zeggen steeds minder tijd heeft om zich met dingen in het Humanistisch Verbond bezig te houden.
Niettemin neemt Albert Nieuwland nog heel wat klussen in het Verbond voor zijn rekening: hij geeft les in sociologie en groepswerk aan het Humanistisch Opleidings Instituut, maakt deel uit van de al eerder genoemde HGGG en de begeleidingskommissie Plaatselijke Geestelijke Verzorging en Samenlevingsopbouw, is onze studentenraadsman in Amsterdam, organiseert en begeleidt daarnaast nog allerlei ontmoetingsgroepen en houdt zich dus ook nog bezig met zelfdoding.

,,Vooral als raadsman voor de studenten kwam ik nogal eens in aanraking met het verschijnsel zelfdoding. Onvermijdelijk word je dan gekonfronteerd met je eigen houding als hulpverlener. In het artikel in ,,Rekenschap'' heb ik geschreven dat een voorwaarde voor hulpverlening is dat de betreffende hulpverlener zelf met de dood heeft leren leven en het leven heeft leren aanvaarden zolang het nog de moeite waard kan zijn. Ik bedoelde dat je als hulpverlener zelf over de dood moet kunnen en durven nadenken.
Zelf houd ik me regelmatig bezig met mijn eigen houding en probeer de dood bijvoorbeeld van een naaste door alle verdriet heen ook anders te beleven. Je beseft dan intenser dat je leeft, dat je van het leven meer kunt genieten, je kunt je bijvoorbeeld bewuster met iemand die net dood is bezighouden. Met wat zo iemand heeft gewild. En wat de dood van mijzelf betreft, ik denk er ook weleens over na wat het zou betekenen als ik weg zou gaan. Ik heb nog niet het gevoel dat mijn tijd al is gekomen, dat zou ik jammer vinden. Maar als het zover is, zou ik – denk ik – rustig kunnen gaan. Ik ben daar vrij lakoniek in. Anderen beginnen te steigeren als je zoiets zegt.''
,,In de wereld van de filosofen is natuurlijk ook veel nagedacht over leven en dood. Camus en Améry bijvoorbeeld, om twee humanistische existentialisten te nemen, noemden allebei het leven absurd. Toch gingen ze twee verschillende kanten op. Camus zag zelfdoding als toegeven aan het absurde en koos voor het verzet daartegen. Améry benadrukte de mogelijkheid om de dood vrijwillig naderbij te halen als een voorrecht van de humane mens. Na het schrijven van zijn boek over zelfdoding maakte Améry heel konsekwent een einde aan zijn leven.''

> Zowel het aksepteren van de uitdaging van het leven als het bewust verwerpen ervan, kan iemands bestaan vollediger en meer tot één geheel maken.

Fundamentele zingeving

Ondanks verschillen in konsekwenties hielden zowel Camus als Améry een pleidooi voor de erkenning van het basisgegeven dat de mens zichzelf toebehoort. Het is deze erkenning op maatschappelijk en ook persoonlijk gebied, die nog niet bestaat. ,,De zin van de humanistische begeleiding zou zijn hier ruimte voor te scheppen'', aldus Nieuwland in zijn artikel. ,,De geestelijk raadsman zal dan, naast de hulpvrager staande, samen met hem in een sfeer van veiligheid en vertrouwen zoeken naar wat voor de hulpvrager de fundamentele keuze is. Hoe deze uitvalt is dan geen kwestie van vriezen of dooien, zoals wel wordt gesuggereerd, maar van wat de fundamentele zingeving van het op zich absurde bestaan voor de hulpvrager inhoudt. Zowel het aksepteren van de uitdaging van het leven als het bewust verwerpen ervan kan iemands bestaan vollediger en meer één geheel maken.''

Besluithuizen

Hoewel Nieuwland in zijn artikel de idee van een nieuw specialisme afwijst, noemt hij in ons gesprek als konkreet idee de mogelijkheid van zogeheten ,,besluithuizen''. Die kwamen wel voor in sommige oosterse landen. Daar kunnen mensen met elkaar en met begeleiding praten over hun problemen met leven en dood. ,,Mensen die daar mee worstelen moet dat een veilig idee geven. Nú is het nog zo dat deze mensen dikwijls nergens terecht kunnen. Ze worden vaak voor psychiatrische behandeling geweigerd. Een schandalige zaak, nog afgezien van het feit dat mensen die laatste daad vaak in afschuwelijke omstandigheden moeten verrichten. De hulpverlening op dit terrein verdient het om eens gedegen aan de kaak te worden gesteld.''

Veel reakties

Nieuwland heeft veel reakties op het artikel in ,,Rekenschap'' gekregen. ,,Het slaat aan, 't leeft. De mensen willen er graag over praten. Alleen was 't voor sommigen een wat moeilijke tekst.''
Onze geestelijke verzorgers in de ziekenhuizen hebben onlangs een diskussiedag aan de zelfdodingsproblematiek gewijd. ,,Het probleem voor velen is niet dat men ethische bezwaren tegen het recht op zelfdoding heeft. Maar emotioneel en praktisch weet men vaak geen raad met konkrete vragen om geestelijke hulp.

Het Humanistisch Verbond zou tot een stellingname op ethisch en praktisch gebied moeten komen waar onze hulpverleners mee verder kunnen. Maar allereerst moeten onze mensen zelf in staat gesteld worden om op verantwoorde wijze hun eigen persoonlijke houding tegenover zelfdoding te ontwikkelen.'' *Bert Boelaars*

** Wèl wordt het herdrukt in een extra nummer over zelfdoding van ,,Ont-moeten'', te bestellen door f 3,50 over te maken op postgiro 4046753 t.n.v. A. Nieuwland, rek. Ont-moeten te A'dam.*

HET LAATSTE NUMMER VAN ONT-MOETEN GEWIJD AAN ZELFDODING

Het laatste nummer van het tijdschrift Ont-moeten – en dat wil zeggen het allerlaatste nummer omdat Ont-moeten meer het karakter van een algemeen kaderblad zal krijgen – is geheel gewijd aan het thema zelfdoding.

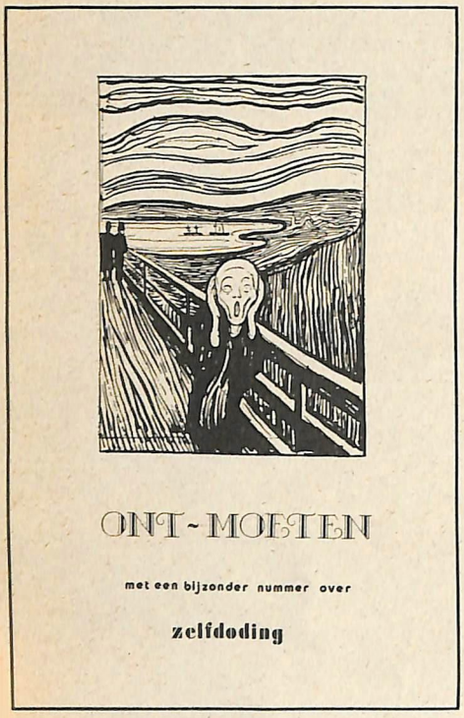

In dat dubbeldikke nummer vindt de lezer een herdruk van het artikel dat Albert Nieuwland schreef voor Rekenschap: ,,Humanistische visies op zelfdoding.''
Nieuwland, (elders in de ,,Humanist'' een interview met hem) vergelijkt hierin verschillende humanistische visies met elkaar, geeft een eerste aanzet tot een humanistische begeleiding op dit terrein en formuleert een aantal gemeenschappelijke wenselijkheden.
Verder in Ont-moeten twee artikelen die eerder verschenen in Intermediair, van de psychiater Van Tol en de sociooloog Jasperse. Het artikel ,,Zelfmoord in de wereld van morgen'' van Van Tol geeft een uitgebreid historisch overzicht van het fenomeen zelfdoding vanaf de Griekse oudheid tot de twintigste eeuw en ook verder een uitstekende inleiding in de algemene problematiek.
Jasperse geeft een meer sociologische benadering van zelfdoding en biedt een schat van gegevens over de huidige toestand in Nederland in vergelijking met andere landen.
Tot slot zet psycholoog Peter de Koningh in ,,Zelfdoding en humanistische geestelijke verzorging'' uiteen welke vragen de humanistisch geestelijke raadsman en –vrouw zichzelf moet stellen om een adekwate begeleiding te kunnen geven.
Kortom, als u meer wilt lezen over zelfdoding, kunnen wij u dit allerlaatste nummer van Ont-moeten zeer aanbevelen.

Hes van Huizen

Het nummer van Ont-moeten over zelfdoding is te bestellen door f 3,50 over te maken op postgiro 4046753 t.n.v. Albert Nieuwland, rek. Ont-moeten te Amsterdam.

Verder lezen

Améry: De hand aan zichzelf slaan. Rotterdam 1978.
Camus: De mythe van Sisyfus, een essay over het absurde. Amsterdam 1962.
Diekstra, e.a.: Zelfmoord en zelfmoordpoging, naar een rationeel-humanistische benadering. Intermediair 51, dec. 1976.
Kruyt: Zelfmoord. Assen 1960.
Speyer: Het Zelfmoordvraagstuk. Arnhem 1969

BIJGELOOF EN ZELFDODING

Bij veel volken bestaat het bijgeloof dat de geest van iemand die zichzelf heeft gedood, na diens dood zou blijven rondwaren om verderf te brengen aan de nabestaanden. Zo dachten de Schotten dat de ligging van een graf van een zelfdoder in de buurt van de zee slecht zou zijn voor de visvangst. En elders was men er van overtuigd dat als een zwangere vrouw over zulk een graf liep, haar kind later ook zichzelf zou doden.
Door het begraven van het lijk buiten het dorp en dan nog het liefst op een kruispunt van zoveel mogelijk wegen, zou de geest de weg naar het dorp moeilijk terug kunnen vinden.
En in het klassieke Athene werd de rechterhand van de zelfdoder afgehouwen, zodat de gehandikapte geest minder onheil zou kunnen stichten. Uit angst die voortkomt uit het bijgeloof rond de zelfdoding laten zich veel maatregelen en straffen verklaren.

anderen, die er aan de
of als moord aangemerk
Art. 293. Hij die een
kelijk en ernstig verlan
rooft, wordt gestraft m
ten hoogste twaalf jaren
Art. 294. Hij die op
zelfmoord aanzet, hem
of hem de middelen da
indien de zelfmoord
vangenisstraf van ten h
48; Sv. 160.)
Art. 295. De vrouw
ving of den dood van h

elnemen, als doodslag
t. (Sr. 47, 48, 50, 299.)
ander op zijn uitdruk-
gen van het leven be-
et gevangenisstraf van
(Sr. 299, 422: Sv. 160.)
zettelijk een ander tot
daarbij behulpzaam is
artoe verschaft, wordt,
olgt, gestraft met ge-
oogste drie jaren. (Sr.

ie opzettelijk de afdrij-
are vrucht veroorzaakt

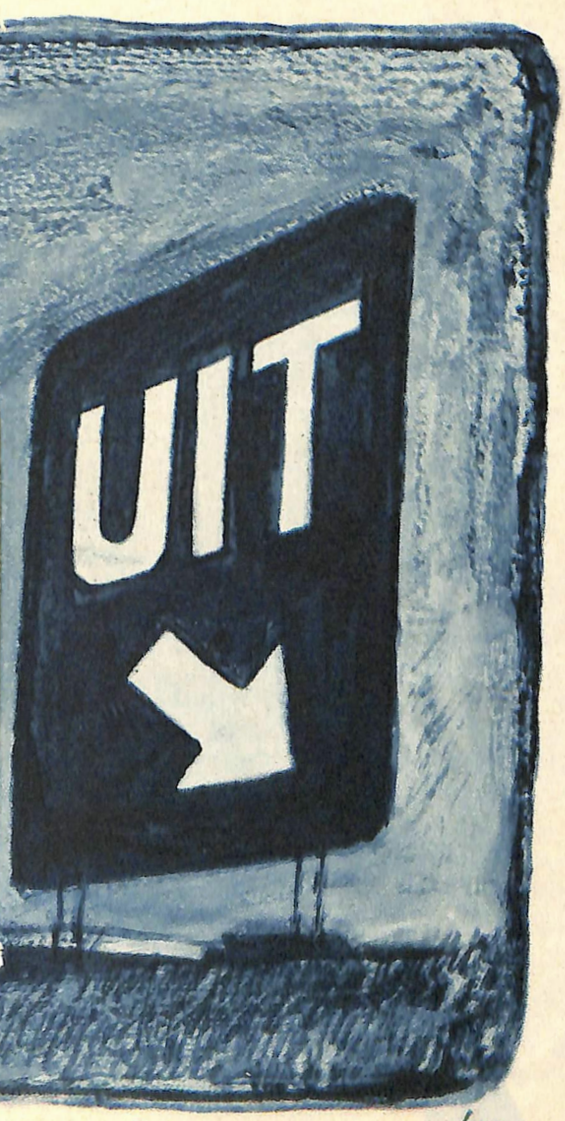

Op de grens van euthanasie en zelfdoding

EEN MAN WORDT OUD EN STERFT

„Opa heeft zijn gebit uitgedaan, hij zegt het niet meer nodig te hebben. En hij wil niets meer eten", schrijft Dan Jury halverwege het boek „Een man wordt oud en sterft". We hebben dan gelezen, maar vooral door de vele foto's gezien hoe opa oud en langzaam dement wordt. Drie weken nadat opa zijn gebit uitdeed, sterft hij in zijn eigen vertrouwde omgeving tot het moeizame einde verzorgd door zijn vrouw, dochter en twee kleinzoons.

Het boek is zo eenvoudig en duidelijk als de titel al aangeeft, en door de vele foto's met korte begeleidende teksten meer een verhaal dat je meemaakt dan dat je het leest. Een verhaal over een man die bewust kiest te sterven. Zijn kontrakt met het leven loopt ten einde, maar hij bepaalt zelf het moment. Daarmee zegt hij ook het kontrakt met de samenleving op, maar deze – in laatste instantie zijn direkte vertrouwde omgeving – respekteert deze beslissing en blijft tot het laatste moment terzijde staan.

Misschien moeten we hier eerder spreken van euthanasie dan van zelfdoding, maar hoe dan ook, dit boek verdient aandacht in dit themanummer omdat het op een eenvoudige en duidelijke wijze illustreert hoe mensen de aftakeling van het leven en de gekozen dood van een dierbare naaste kunnen aksepteren.

Vanaf 1970 gaat het bergafwaarts met opa, hij begint allerlei dingen te vergeten, raakt in de war en begint verhalen te vertellen over Rillebillen, Snorken en Reutelaars. In de loop van de tijd wordt opa steeds moeilijker voor zijn omgeving, hij wordt „kinds". Als opa de beheersing over zijn ingewanden verliest, deelt de dokter mee dat opa naar een verpleeghuis kan worden gestuurd. Maar voordat daar familieberaad over wordt gehouden, besluit opa dat hij niet meer wil eten. Hij kan dan alleen nog maar kunstmatig worden gevoed. Maar dat is iets waar de familie niet aanwilde: „. . . .het zou voor ieder van ons te veel zijn, om deze pezige, onafhankelijke man, die het ons soms wel moeilijk maakte, vastgebonden te zien op een ziekenhuisbed met buisjes aan zijn armen".

Af en toe proberen ze nog wel iets bij opa naar binnen te krijgen, maar hij spuugt het weer uit en zegt dat ie gewoon blijft liggen tot het gebeurt. Ook als opa wegzakt in een coma, besluit de familie hem niet stiekem te gaan voeden, „het was helemaal aan opa zelf om de koers te bepalen."

Ook al ligt hij in een coma, er is altijd wel iemand bij hem en hij wil dat ze zijn hand vasthouden. Drie weken nadat opa zijn gebit uitdeed, sterft hij. „Een man wordt oud en sterft". Dit boek met soms harde momentopnamen van het kindsworden en sterven van een mens, zou overbodig moeten zijn. En „dat overbodig was als we maar als doodgewone dagelijkse werkelijkheid wisten te aanvaarden dat dierbaren, die ziek worden, die kinds worden, die gehandicapt zijn en sterven, vormen zijn van een leven waarvan gezond, redelijk en krachtig zijn maar één aspekt is," aldus Cri Stellweg in de NRC.

Het fotograferen van opa is heel terloops

gebeurd. Zijn beide kleinzoons hebben altijd een camera bij de hand liggen. Het echte fotograferen begon pas toen ze bij opa moesten babysitten als een manier om de tijd door te komen. Voor opa zelf was de man met de camera altijd een vriend, ook al wist hij soms helemaal niet meer wie het was.

Zo heeft het vijfjarig dochtertje van Mark volgens haar vader geen nadelige gevolgen overgehouden van het meemaken van het aftakelingsproces en de dood van opa. Integendeel zelfs: zij praat nog steeds over die Rillebillen, Reutelaars, Snorken, en Motogen die opa introduceerde.

Hes van Huizen

Mark en Dan Jury: Een man wordt oud en sterft.
Cahiers Ouderdom en levensloop, nr. 10 van uitgeverij Van Loghum Slaterus. f 26,50.

Acht pagina's over zelfdoding in deze „Humanist". Maar ook in komende nummers zal de redaktie aandacht aan dit onderwerp besteden. Wij zien schriftelijke bijdragen van lezers daarom graag tegemoet: Postbus 114, 3500 AL Utrecht.

HET LAATSTE NUMMER VAN ONT-MOETEN GEWIJD AAN ZELFDODING

Het laatste nummer van het tijdschrift Ont-moeten – en dat wil zeggen het allerlaatste nummer omdat Ont-moeten meer het karakter van een algemeen kaderblad zal krijgen – is geheel gewijd aan het thema zelfdoding.

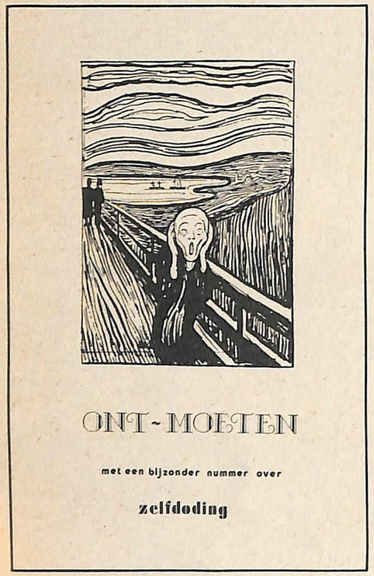

In dat dubbeldikke nummer vindt de lezer een herdruk van het artikel dat Albert Nieuwland schreef voor Rekenschap: ,,Humanistische visies op zelfdoding.''
Nieuwland, (elders in de ,,Humanist'' een interview met hem) vergelijkt hierin verschillende humanistische visies met elkaar, geeft een eerste aanzet tot een humanistische begeleiding op dit terrein en formuleert een aantal gemeenschappelijke wenselijkheden.
Verder in Ont-moeten twee artikelen die eerder verschenen in Intermediair, van de psychiater Van Tol en de sociooloog Jasperse. Het artikel ,,Zelfmoord in de wereld van morgen'' van Van Tol geeft een uitgebreid historisch overzicht van het fenomeen zelfdoding vanaf de Griekse oudheid tot de twintigste eeuw en ook verder een uitstekende inleiding in de algemene problematiek.
Jasperse geeft een meer sociologische benadering van zelfdoding en biedt een schat van gegevens over de huidige toestand in Nederland in vergelijking met andere landen.
Tot slot zet psycholoog Peter de Koningh in ,,Zelfdoding en humanistische geestelijke verzorging'' uiteen welke vragen de humanistisch geestelijke raadsman en –vrouw zichzelf moet stellen om een adekwate begeleiding te kunnen geven.
Kortom, als u meer wilt lezen over zelfdoding, kunnen wij u dit allerlaatste nummer van Ont-moeten zeer aanbevelen.

Hes van Huizen

Het nummer van Ont-moeten over zelfdoding is te bestellen door f 3,50 over te maken op postgiro 4046753 t.n.v. Albert Nieuwland, rek. Ontmoeten te Amsterdam.

Verder lezen

Améry: De hand aan zichzelf slaan. Rotterdam 1978.
Camus: De mythe van Sisyfus, een essay over het absurde. Amsterdam 1962.
Diekstra, e.a.: Zelfmoord en zelfmoordpoging, naar een rationeel-humanistische benadering. Intermediair 51, dec. 1976.
Kruyt: Zelfmoord. Assen 1960.
Speyer: Het Zelfmoordvraagstuk. Arnhem 1969

BIJGELOOF EN ZELFDODING

Bij veel volken bestaat het bijgeloof dat de geest van iemand die zichzelf heeft gedood, na diens dood zou blijven rondwaren om verderf te brengen aan de nabestaanden. Zo dachten de Schotten dat de ligging van een graf van een zelfdoder in de buurt van de zee slecht zou zijn voor de visvangst. En elders was men er van overtuigd dat als een zwangere vrouw over zulk een graf liep, haar kind later ook zichzelf zou doden.
Door het begraven van het lijk buiten het dorp en dan nog het liefst op een kruispunt van zoveel mogelijk wegen, zou de geest de weg naar het dorp moeilijk terug kunnen vinden.
En in het klassieke Athene werd de rechterhand van de zelfdoder afgehouwen, zodat de gehandikapte geest minder onheil zou kunnen stichten. Uit angst die voortkomt uit het bijgeloof rond de zelfdoding laten zich veel maatregelen en straffen verklaren.

anderen, die er aan deelnemen, als doodslag of als moord aangemerkt. (Sr. 47, 48, 50, 299.)

Art. 293. Hij die een ander op zijn uitdrukkelijk en ernstig verlangen van het leven berooft, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren. (Sr. 299, 422: Sv. 160.)

Art. 294. Hij die opzettelijk een ander tot zelfmoord aanzet, hem daarbij behulpzaam is of hem de middelen daartoe verschaft, wordt, indien de zelfmoord volgt, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren. (Sr. 48; Sv. 160.)

Art. 295. De vrouw die opzettelijk de afdrijving of den dood van hare vrucht veroorzaakt

Op de grens van euthanasie en zelfdoding

EEN MAN WORDT OUD EN STERFT

,,Opa heeft zijn gebit uitgedaan, hij zegt het niet meer nodig te hebben. En hij wil niets meer eten'', schrijft Dan Jury halverwege het boek ,,Een man wordt oud en sterft''. We hebben dan gelezen, maar vooral door de vele foto's gezien hoe opa oud en langzaam dement wordt. Drie weken nadat opa zijn gebit uitdeed, sterft hij in zijn eigen vertrouwde omgeving tot het moeizame einde verzorgd door zijn vrouw, dochter en twee kleinzoons.

Het boek is zo eenvoudig en duidelijk als de titel al aangeeft, en door de vele foto's met korte begeleidende teksten meer een verhaal dat je meemaakt dan dat je het leest. Een verhaal over een man die bewust kiest te sterven. Zijn kontrakt met het leven loopt ten einde, maar hij bepaalt zelf het moment. Daarmee zegt hij ook het kontrakt met de samenleving op, maar deze – in laatste instantie zijn direkte vertrouwde omgeving – respekteert deze beslissing en blijft tot het laatste moment terzijde staan.
Misschien moeten we hier eerder spreken van euthanasie dan van zelfdoding, maar hoe dan ook, dit boek verdient aandacht in dit themanummer omdat het op een eenvoudige en duidelijke wijze illustreert hoe mensen de aftakeling van het leven en de gekozen dood van een dierbare naaste kunnen aksepteren.
Vanaf 1970 gaat het bergafwaarts met opa, hij begint allerlei dingen te vergeten, raakt in de war en begint verhalen te vertellen over Rillebillen, Snorken en Reutelaars. In de loop van de tijd wordt opa steeds moeilijker voor zijn omgeving, hij wordt ,,kinds''. Als opa de beheersing over zijn ingewanden verliest, deelt de dokter mee dat opa naar een verpleeghuis kan worden gestuurd. Maar voordat daar familieberaad over wordt gehouden, besluit opa dat hij niet meer wil eten. Hij kan dan alleen nog maar kunstmatig worden gevoed. Maar dat is iets waar de familie niet aanwilde: ,,. . .het zou voor ieder van ons te veel zijn, om deze pezige, onafhankelijke man, die het ons soms wel moeilijk maakte, vastgebonden te zien op een ziekenhuisbed met buisjes aan zijn armen''.
Af en toe proberen ze nog wel iets bij opa naar binnen te krijgen, maar hij spuugt het weer uit en zegt dat ie gewoon blijft liggen tot het gebeurt. Ook als opa wegzakt in een coma, besluit de familie hem niet stiekem te gaan voeden, ,,het was helemaal aan opa zelf om de koers te bepalen.''
Ook al ligt hij in een coma, er is altijd wel iemand bij hem en hij wil dat ze zijn hand vasthouden. Drie weken nadat opa zijn gebit uitdeed, sterft hij. ,,Een man wordt oud en sterft''. Dit boek met soms harde momentopnamen van het kindsworden en sterven van een mens, zou overbodig moeten zijn. En ,,dat overbodig was als we maar als doodgewone dagelijkse werkelijkheid wisten te aanvaarden dat dierbaren, die ziek worden, die kinds worden, die gehandicapt zijn en sterven, vormen zijn van een leven waarvan gezond, redelijk en krachtig zijn maar één aspekt is,'' aldus Cri Stellweg in de NRC.
Het fotograferen van opa is heel terloops

gebeurd. Zijn beide kleinzoons hebben altijd een camera bij de hand liggen. Het echte fotograferen begon pas toen ze bij opa moesten babysitten als een manier om de tijd door te komen. Voor opa zelf was de man met de camera altijd een vriend, ook al wist hij soms helemaal niet meer wie het was.
Zo heeft het vijfjarig dochtertje van Mark volgens haar vader geen nadelige gevolgen overgehouden van het meemaken van het aftakelingsproces en de dood van opa. Integendeel zelfs: zij praat nog steeds over die Rillebillen, Reutelaars, Snorken, en Motogen die opa introduceerde.

Hes van Huizen

Mark en Dan Jury: Een man wordt oud en sterft.
Cahiers Ouderdom en levensloop, nr. 10 van uitgeverij Van Loghum Slaterus. f 26,50.

Acht pagina's over zelfdoding in deze ,,Humanist''. Maar ook in komende nummers zal de redaktie aandacht aan dit onderwerp besteden. Wij zien schriftelijke bijdragen van lezers daarom graag tegemoet: Postbus 114, 3500 AL Utrecht.

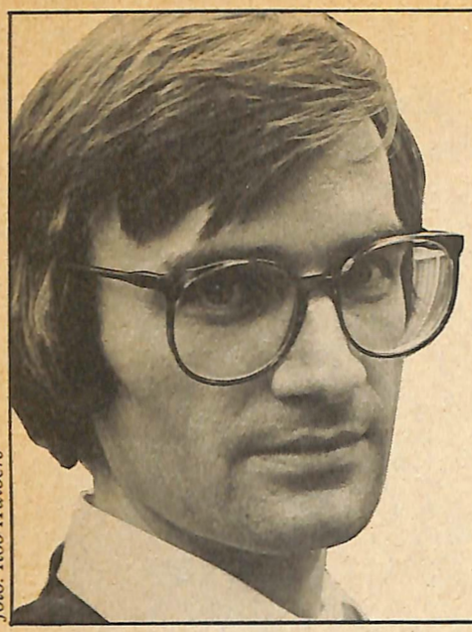

foto: Rob Huibers

René Diekstra:
DE SCHEIDING DIE MEN MAAKT TUSSEN LEVEN EN DOOD IS OVERDREVEN EN SCHADELIJK'

,,Als je iets wilt doen aan de zelfdodingsproblematiek, is het net als een paard achter de wagen spannen'', verzucht Diekstra aan het einde van ons intensief vraaggesprek. ,,Je probeert de houding tegenover zelfdoding te veranderen bij mensen, die over het algemeen al vrij negatief tegenover dit verschijnsel staan. Het gaat er in feite om een zekere liefde voor de dood aan te kweken. En daarmee zou je al vroeg in de opvoeding moeten beginnen: laten zien hoe belangrijk en hoe ,,goed'' de dood is, niet alleen de nadelige kanten benadrukken. Dat vind ik ook in een humanistische manier van met het leven omgaan passen.''

> Elke zelfdoder stelt de waarden van het leven zoals die voor zijn omgeving gelden impliciet ter discussie.

Er zijn maar weinig mensen die zo thuis zijn op het gebied van zelfdoding als René Diekstra. Hij is een jonge hoogleraar, 32 jaar oud, maar hij houdt zich nu al geruime tijd bezig met de bestudering van dit nog altijd sterk omstreden onderwerp. Eerst in Nijmegen, nu sinds kort in Leiden.
Vorig jaar kreeg Diekstra in Canada de Stengelprijs uitgereikt voor zijn onderzoek op het gebied van zelfdoding. De prijs werd hem toegekend door de ,,International Association for Suicide Prevention'', die in Ottawa voor de tiende maal bijeen kwam.
René Diekstra is ook hoofdbestuurslid van het Humanistisch Verbond. Al eerder kaartte hij de discussie over zelfdoding in onze vereniging aan, onder andere via televisie in een aflevering van ,,Vijf Minuten Bedenktijd'', waarop talrijke en sterk uiteenlopende reakties binnenkwamen.
Wie is die ,,jonge onderzoeker'', die met een soms verbluffende dosis energie en enthousiasme over zo'n eng onderwerp durft te praten – wat houdt Diekstra bezig, wat wil hij weten en waarom? In dit interview komen een aantal van zijn ideeën ter sprake.

> Zelfdoding is een menselijk en soms wenselijke mogelijkheid, en dat is voor veel mensen heel bedreigend.

WRené Diekstra vindt de scheiding tussen leven en dood die in onze cultuur wordt gemaakt, overdreven en schadelijk. Ons doen en laten is vóór alles gericht op het leven nú. Alles wat in de buurt van de dood komt, zetten we het liefst apart. De angst voor de dood *heerst*. Doodgaan wordt gezien als iets slechts, zelden als iets goeds. Voor de meeste mensen staat de dood gelijk aan datgene wat van alles het minst ,,sociaal'' is. Doodgaan, dat doe je alleen. ,,Eigenlijk een maffe redenering'', zegt Diekstra, ,,want de dood is onlosmakelijk met het leven verbonden.
Stel je eens voor dat niemand meer zou sterven, maar voortplanting wel mogelijk blijft! De dood is essentieel voor het leven en in vergelijking daarmee net zo weinig of zoveel sociaal''.

Heel bedreigend

Diekstra verkondigt geen populaire denkbeelden. Niet voor niets heet zelfdoding in de volksmond nog altijd zelfmoord en kunnen zelfs de meeste hulpverleners weinig waardering opbrengen wanneer iemand besluit er een einde aan te maken.
,,Heel begrijpelijk'', aldus Diekstra, ,,want als je wel begrip toont, geef je toe dat dóórleven niet altijd het beste is, dat zelfdoding een menselijke en soms wenselijke mogelijkheid is. Dat er problemen zijn die onze menselijke ,,grootheid'' te boven gaan. Dat is voor veel mensen heel bedreigend''.

Maar waarom houdt het hem zo bezig; hij is zelf toch ook opgevoed met die negatieve opvattingen?
,,Die vraag wordt vaker gesteld en ik noem het een perverse vraag. Op de achtergrond speelt altijd het idee van daar zal ie zelf ook wel iets mee hebben. Iemand die met zo'n onderwerp bezig is die moet . . . jà, kun je geen frisser onderwerp bedenken? Wat voor problemen of wensen naar dood of zelfdood heeft ie zelf? Sommige mensen zeggen dan tegen mij: ,,als je nou echt je werk wilt voltooien, dan moet je het zelf op een goede dag heel netjes en volmaakt doen''. Uit zo'n opmerking blijkt de moeite die men heeft om ,,gewoon'' met de dood en zelfdoding om te gaan.
Zonder in details te treden, mijn belangstelling voor het onderwerp hangt aan de ene kant samen met persoonlijke ervaringen, en ervaringen die ik vervolgens met andere mensen heb gehad, bijvoorbeeld toen ik als psychiatrisch verpleger werkte. Ik was zeventien jaar en maakte twee keer suïcide mee: een keer hangen en een andere keer iemand die zich had verdronken. Waarvan je dan het lijk te zien kreeg. Ik ben me wezenloos geschrokken. Maar ik had er destijds een heel ander idee over dan nu. Toen ik vervolgens in mijn studie met het onderwerp in aanraking kwam en onderzoek ging doen, was dat gericht op preventie, het redden van levens''.

Kontakt

Je vond het idee van zelfdoding afschuwelijk?
,,Ja en nee. De doelstelling van onderzoek in die tijd was sowieso al niet om na te gaan hoe het nou komt, wat voor faktoren een rol spelen. Maar wel: hoe kunnen we het snel onderkennen bij mensen en dus snel maatregelen nemen om te voorkomen dat het gebeurt. Het preventie-ideaal stond voorop. Voor mijzelf gold tegelijkertijd dat ik het toen al een absurde zaak vond dat je vroeg of laat gedwongen kon worden te blijven leven. Voor mij is sociaal leven gebaseerd op een – zij het stilzwijgende – kontraktverhouding tussen anderen, de samenleving en mijzelf. Een stelsel van rechten en plichten dat ik handhaaf zolang ik besluit te leven, maar dat in wezen opzegbaar is. Het heeft me van jongs af aan al verbaasd dat er om een of andere reden geen enkele aanvaarde manier is om dat

kontrakt tussen mij en de samenleving op een nette manier op te zeggen. Je wordt gewoon verondersteld dat niet uit eigen initiatief te doen. Naar je omgeving toegaan en zeggen: luister eens, ik wil een einde maken aan onze verhouding, het kontrakt, hoe kan ik dat op een voor alle betrokkenen zorgvuldige manier doen? Dat kan niet, ik zou immers niet weten naar wie ik toe zou moeten gaan. Er is geen maatschappelijk aangegeven kanaal voor.''

Verschillende kategorieën

Moet dat dan? Degene die het kontrakt op wil zeggen, wil toch niets meer met de samenleving te maken hebben? Je kunt toch zelf wel opstappen? Waarom zou je daar hulp bij willen van de omgeving, die je veracht?

,,Dat vind ik nou typisch een redenering die is gebaseerd op de angst voor alles wat met de dood heeft te maken. Het is een redenering van de buitenwereld. Laten we voor een goed begrip eerst nu eens naar het woord zelfdoding kijken.
Het wordt gebruikt voor situaties waarin iemand in de ogen van anderen heel duidelijk een rol speelt in zijn doodgaan. Maar iedereen speelt een rol in zijn doodgaan. Sommige mensen ,,geven zich over'' aan een ziekte en sterven. Anderen rijden roekeloos en verongelukken. Veel vormen van doodgaan, ook al noemen we ze niet zo, zijn dus een vorm van zelfdoding. Alleen de mate waarin je daar al dan niet

> De overheid slaat kernwapens op, maar zorgt niet voor middelen om een zachte dood te sterven in geval van een ramp.

duidelijk waarneembaar een aktieve of minder aktieve bijdrage aan levert, kan verschillen. Dit betekent dat we moeten spreken over verschillende kategorieën van zelfdoding. Welnu, ben je ook asociaal als je anderen niet meer tot last wilt zijn of wanneer je niet meer met andere mensen wilt leven en direkt of indirekt een einde aan je leven maakt?

Sociale betrokkenheid

Logisch gesproken is dat onmogelijk, psychologisch gesproken zeker. Zolang een mens leeft, denkt en voelt, is er betrokkenheid op anderen. Dat zie je ook in afscheidsbrieven, die sociale betrokkenheid. Mensen zijn vaak zeer zorgvuldig tot op het moment dat ze er uitgaan. Vaak zorgvuldiger dan de ,,doorlevers''. Ze schrijven afscheidsbrieven, voldoen hun rekeningen, doen het zo dat anderen – bijvoorbeeld hun kinderen – daar geen ongeluk aan oplopen.
Zo ken ik een geval van een vrouw die het gas openzette in de keuken en plotseling, toen ze al doezelig werd, dacht: verdorie, stel je voor dat mijn zoon thuiskomt met zijn sigaret, dan vliegt de hele zaak de lucht in. Ze draaide alsnog de gaskraan dicht, zette de deuren open en koos enige tijd later een andere manier. Dat wijst op een betrokkenheid op de direkte omgeving. En denken we ook nog aan de zogenaamde dubbelzelfdodingen, dat wil zeggen partners die samen, op grond van een gezamenlijk besluit, de hand aan zichzelf slaan. Is dat sociaal sterven of juist in betrokkenheid op de ander de dood verkiezen? Ik kies voor het laatste.''

Is het nu ook een wens van deze mensen dat zij geholpen worden en het niet alleen hoeven te doen?

,,Soms, soms niet. Er zijn mensen die het zelf willen doen en die mij of jou niet nodig hebben en er zijn mensen die het niet alleen kunnen of willen doen. Die wensen dat iemand tot op het laatste moment hun hand vasthoudt of bijstaat. Maar de belevingswijze tussen anderen, hulpverleners, en persoon in kwestie is meestal zo verschillend dat deze wensen zelden veel kans maken. Er treedt op dit punt vaak duidelijk een kommunikatiestoornis op. Je zou moeten spreken van een andere logica, een andere psychologie, van waaruit de ,,zelfdoder'' leeft. Een logica die echter doorgaans wordt afgewezen of gewoon niet wordt begrepen. Dus botsen individu en samenleving hier altijd. Omdat de samenleving nu eenmaal machtiger is, verliest het indidivu, of zoals Améry het zei: ,,de afwezige'' – ik zou zeggen de vertrekkende – ,,heeft altijd ongelijk''. Wat wij tot nu toe gedaan hebben is de machtigste psychologie tot de beste verklaren. En we moeten wel.
Immers, stap ik eenmaal echt in de belevingswereld van die ander, dan wordt die beleving als alternatief voor mij toegankelijk. En ik kom in kontakt met het menselijk tekort, de absurditeit van het bestaan. Veel mensen kunnen die konfrontatie (nog) niet aan. Welnu, ik vind: de afweer dáártegen is asociaal, is krankzinnig in de letterlijke zin.''

Vragen om hulp

Werk jij konkreet met mensen die het verlangen uiten om er een eind aan te maken?

,,Ik moet nu oppassen. Alles wat ik zeg, kan tegen me gebruikt worden. Regelmatig word ik gekonfronteerd met de vraag om hulp. Die vraag kan veel betekenissen hebben. Sommige mensen vragen heel konkreet om informatie, bijvoorbeeld waar ze middelen kunnen krijgen. Voor andere mensen is het een ingang tot een gesprek met anderen over hun problemen. Er zijn mensen die al de beslissing tot zelfdoding hebben genomen als ze hulp vragen. Maar ook mensen die pas willen beslissen na informatie bij iemand anders. Die willen bijvoorbeeld weten of het op een zachte en akseptabele manier kan.
Voorlopig vind ik dat alleen hulp verleend mag worden bij iemand die de beslissing tot zelfdoding reeds heeft genomen, maar nog niet over de middelen beschikt om dat op een voor hem of haar gewenste manier te doen.
Het is moeilijk te zeggen wat in juridische termen aanzetting tot zelfmoord is en wat nou hulp is. Maar het maakt een heel verschil. Iemand die voor jou een pistool wil laden en klaarleggen, die geeft niet alleen konkrete hulp, die geeft je ook nog een duwtje in de rug. Het is juridisch niet zo makkelijk te bepalen of iemand nou echt de beslissing tot zelfdoding al heeft genomen. Ik ga er voorlopig vanuit dat we daarover praten, anders wordt het oeverloos.
Er komen soms mensen naar mij toe en die vragen dan konkreet om middelen of een manier hoe ze het het beste kunnen doen. Omdat de informatie op dit punt volledig ontbreekt. Wij weten daar in het algemeen niets van, want je wordt natuurlijk niet opgeleid in hoe je mensen doodmaakt.
Er worden dan ook veel fouten gemaakt. Geweldige onkunde op dit punt. Ik zit zelf altijd voor de vraag: geef ik die informatie, breng ik mensen in kontakt met mogelijke middelen, bij welke mensen doe je dat dan,

> De hulpverlener moet zelf over de dood kunnen en durven nadenken.

wat vraagt de hulpvrager eigenlijk, is dat goed getakseerd? Voor mijzelf altijd een afweging van de situatie van de persoon in kwestie. Sommige mensen zijn ernstig depressief en willen er een eind aan maken. Maar een depressie kan soms behandeld worden en dat is dan bijvoorbeeld bij deze persoon nooit geprobeerd. Als je dan niet goed op de hulpvraag inspringt, kun je iemand de dood inhelpen, waarvoor dit, alles tezamen genomen, niet de enige, maar wel meest onherroepelijke oplossing was.

Duurzaam

Ik vind dat je als hulpverlener dit soort zaken zeer goed moet afwegen. Moet weten om wie het gaat, nagaan of inderdaad verschillende stappen zijn genomen en mogelijkheden zijn geprobeerd. Weten ook wat het betekent voor de sociale situatie van de persoon in kwestie, als die er zomaar uitstapt. Want misschien help ik wel mee onherstelbare psychische klappen uitdelen aan de nabestaanden, als ik het iemand mogelijk maak het leven te beëindigen. Hier komt dat a-sociale weer om de hoek kijken. Het is de hulpverlener geboden goed de sociale gevolgen van deze daad af te wegen.
Voor mijzelf betrek ik altijd drie dingen in de afweging: er moet sprake zijn van lijden – sociaal, psychisch of lichamelijk – en dat lijden moet duurzaam zijn, zonder dat je kunt zeggen, er is uitzicht op verbetering. Verder moet het verlangen naar de dood bij de persoon in kwestie duurzaam zijn. Dus niet zo dat iemand die plotseling ziek wordt en dan dood wil, opbelt en zegt: geef me een middel. En na drie dagen er op terugkomt.

Je moet niet lukraak hulp bieden. Je kunt daarbij niet zorgvuldig genoeg tewerk gaan. En je moet evenmin als hulpverlener in je eentje gaan zitten morrelen. Maar je moet ook geen middelen verstrekken of aanwijzen als je niet zeker bent dat deze middelen inderdaad de gewenste afloop hebben. Zolang dat niet zo is, vind ik hulp verlenen verwerpelijk.

Wat die middelen betreft, daar weten we inderdaad niets van. Beschik jij wel over die informatie?

,,Ik weet wel wat van manieren voor een zachte dood. Hoe en waar. Maar er zijn weinig middelen waarvan je kunt zeggen: daar is geen risiko aan. Je bent meteen weg

Ben je asociaal als je anderen niet meer tot last wilt zijn of wanneer je niet meer met andere mensen wilt leven en een einde aan je leven maakt?

en voelt geen pijn.

Er is dus niet iets wat je inneemt, waardoor je inslaapt en nooit meer wakker wordt zonder dat je iets merkt?
„Er zijn middelen die je daarvoor kunt gebruiken. Ze zijn erg moeilijk te verkrijgen. En dan nog moet je bepaalde voorzorgsmaatregelen nemen, anders kan het mislukken, bijvoorbeeld omdat sommige mensen het middel niet verdragen en dan uitbraken, of er gewoon niet gevoelig voor zijn. De kennis over juiste middelen is bij de meeste mensen, ook artsen vaak nog erg gering, zodat soms ongelukken gebeuren. Bijvoorbeeld iemand niet sterft, maar wel gehandicapt geraakt. De zogenaamde thanatologie staat nog in de kinderschoenen.

Hoe ben je aan al die informatie gekomen?
„Ervaringsgewijs. Ik heb het nu een aantal keren meegemaakt – met gewenste en ongewenste afloop – dat ik onderhand een beetje weet hoe het kan en hoe niet. In sommige gevallen willen mensen afschuwelijke middelen. Daar heb ik tot zover geen probleem mee, als het hun eigen wens is. Ik heb er een probleem mee als ze iemand anders daardoor schaden.
Laatst schreef iemand mij: ik pak een auto en laat het stuur los onderweg, wat kan het mij nog schelen. Ik ben geneigd tegen zo iemand te zeggen: doe dat niet, want je riskeert ook het leven van anderen. Maar soms is dat het gevolg als er geen andere middelen beschikbaar zijn. Daarom zeg ik tegen de samenleving: je geeft geen aanvaardbare middelen om dit voor alle betrokkenen op een goede manier te laten gebeuren.

Wat zou jij een ideale situatie vinden?
„Ik kan me niet indenken dat er een situatie is zonder wrijfpunten. Bedenk maar eens dat veel mannen rond middelbare leeftijd suïcide plegen. Mensen die vaak helemaal niet aan het einde van hun latijn zijn in lichamelijk opzicht. Maar waarbij het wel zo is dat ze niet meer met het leven verder willen om wat voor reden dan ook. Als ik in deze situatie iemand zou helpen, bedreig ik altijd belangen van anderen. Kinderen, echtgenote, werksituatie of andere mensen die van hem afhankelijk zijn. Opnieuw, het gaat niet om iets louter individueels. De vraag is hoe kun je dit soort wrijfpunten zoveel mogelijk opheffen, als je al de kans krijgt.

Situatie I

Want heel vaak krijg je die niet. Veel mensen die suicide plegen doen dat op hun manier, zonder welke hulpverlener dan ook. Maar als je de kans wèl krijgt, zijn er meestal twee situaties mogelijk. De eerste is dat iemand het uitdrukkelijk wil, in een situatie zit waarvoor ook ik geen alternatief van verbetering kan bedenken. Dus ik ben het met deze oplossing eens en ik kan hoogstens met die persoon overleggen op welke manier zo zorgvuldig mogelijk de handeling kan worden verricht.
Dan is de vraag nog: hoe geef ik de middelen? Er zijn mensen die zeggen, een kommissie oprichten. Daar ben ik niet voor. Tenminste niet als definitieve oplossing, misschien als overgangsmaatregel. Ik geef de voorkeur aan vertrouwenspersonen, waar mensen naar toe kunnen gaan om hulp bij hun daad. Die vertrouwenspersonen moeten geen behandelingsfunktie hebben, wel kennis van zaken en het recht en de mogelijkheden om middelen ter beschikking te stellen. Hun beslissingen moeten regelmatig getoetst worden door een kommissie van toezicht.
In dit verband maak ik even een uitstapje. Een van de dingen waar ik me vaak over heb verbaasd is dat de overheid nog steeds niet beschikt over grote doses middelen om een zachte dood te sterven in het geval van rampen bijvoorbeeld. Men slaat wel kernwapens op, maar realiseert zich niet de geweldige risiko's die daaraan vastzitten. Gegeven de situatie waarin we kunnen komen verkeren, moet dit soort middelen ter beschikking zijn. Ik vind dat dezelfde overheid die deze vernietigende rotzooi binnenhaalt, daarmee een zekere plicht op zich laadt om dienaangaande voorzieningen te treffen. Er zijn natuurlijk mensen die dat ook zo voelen, maar niet durven uitspreken omdat het perspektieven opent die men niet aandurft. Ten onrechte, want het is gewoon het doortrekken van een tendens die er al is.

Situatie II

Nou die tweede groep die is veel moeilijker: mensen die een duidelijk levensperspektief hebben maar die er niet aan willen. Voor wie echter ook geldt dat eruit stappen gevolgen heeft voor hun direkte omgeving. Maar tegen wie ik als hulpverlener zeg: beste man, er zijn nog andere kansen. Nou zit ik met het probleem dat ik kan zeggen: luister eens, ik heb middelen, jij niet. Jij komt bij mij vragen om middelen. Jij hebt problemen die oplosbaar zijn, jij wilt daar niet aan. Ik geef je niks. Maar ook dat kan problemen opleveren. Omdat de persoon in kwestie gruwelijker middelen zou kunnen gebruiken, die misschien gevolgen hebben voor de direkte omgeving. Ik heb geen pasklare oplossing voor deze kwestie.
Maar zou er toe neigen om te zeggen, als zou blijken dat de hulpvraag duurzaam is, dan kan toch maar beter het wijste besluit met middelen verstrekken genomen worden."

De erkenning van het recht op zelfdoding neemt toe, er wordt meer en meer over gepraat en er zijn ook allerlei kommissies bezig met studies. Wat gebeurt er in dit opzicht?
„Er is de Nederlandse Stichting voor Vrijwillige Euthanasie, die is bezig met een rapport over deze problemen en met name over de raakvlakken tussen euthanasie en zelfdoding. Verder is er de Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie, die vorig jaar een kommissie heeft ingesteld, de Kommissie (wetgeving) Hulp bij Zelfdoding. Ook die kommissie beraadt zich op de raakvlakken euthanasie en zelfdoding: over de voorwaarden waarop eventueel hulp verleend kan worden, of er wettelijke regellingen moeten komen, en hoe die eruit moeten zien om hulp mogelijk te maken.

Onderzoek

Zelf ben ik bezig met een onderzoeksprojekt over de houding van Nederlanders ten opzichte van zelfdoding in de samenleving. Dit projekt werd vijf jaar geleden gestart met een steekproef uit de bevolking. Dat onderzoek hebben we het afgelopen half jaar herhaald om te kijken wat voor verschuivingen er waren. Verder hebben we nu ook gevraagd hoe mensen over de wetgeving inzake hulp bij zelfdoding denken. We verwachten binnenkort de eerste resultaten.
Verder zijn er plannen om tot een stichting te komen van een soort instantie die mensen helpt beslissingen te nemen en ook zorgt voor middelen. Ik denk dat zo'n instantie op het moment nog niet zo slecht zou zijn. Juridisch zitten er natuurlijk geweldig veel haken en ogen aan. Daarom ben ik zelf niet ongelukkig met het feit dat zowel in Rotterdam, als in Leeuwarden, van de zijde van Justitie stappen worden ondernomen over hoe de handelwijze moet zijn bij publikaties, waarin staat welke middelen je kunt gebruiken. In Rotterdam over eventuele vervolging tegen een man die zijn vrouw bij haar zelfdoding heeft geholpen.
Op deze manier komt ook bij justitie de diskussie op gang over artikel 294, Wetboek van Strafrecht. Een merkwaardig artikel, als je bedenkt dat het pas in 1886 is ingevoerd. Voor die tijd was hulp bij zelfdoding niet strafbaar, als gevolg van de Franse wetgeving die hier in 1810 was ingevoerd en waarin was opgenomen dat een bijkomende daad nooit gestraft kon worden als tegen de hoofddaad zelfmoord geen straf werd geëist.
Ik hoop alleen wel dat zelfdoding voorlopig uit de partij-politieke sfeer wordt gehouden. Dat levert alleen maar rotzooi op. Laten maar levensbeschouwelijke groeperingen, zoals het Humanistisch Verbond zich ermee bezighouden. Met de euthanasie is het redelijk gegaan, tot nu toe, maar bij de abortus is het volledig misgegaan".

Bert Boelaars

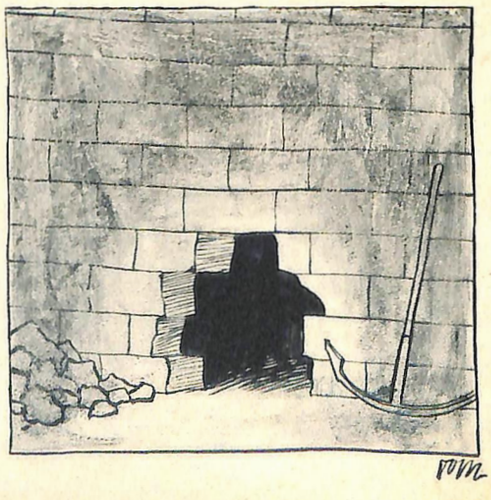

Overpeinzingen van een vergrijsd humanist

Aanvankelijk had ik dit stukje als titel willen meegeven ,,Mijmeringen in het zicht van de dood''. Dit had echter de indruk kunnen wekken, alsof ik, ernstig ziek, op de dood lig te wachten. Zo erg is het gelukkig niet. Ik bedoel alleen, dat naarmate men ouder wordt de dood dichterbij komt. Op jongere leeftijd ziet men de dood in een wat schemerige verte, ook al is men zich ervan bewust, dat hij onverwacht – bij ongeval of ernstige ziekte – kan toeslaan. Als men echter, zoals ik, de 84 heeft bereikt, verliest de dood dat schimmige karakter en gaat men beseffen, dat het einde in zicht komt.

Betekent dit nu, dat men zich op de dood moet gaan voorbereiden? Het zou, dunkt mij, een te zware druk leggen op het eigen leven en dat van de omgeving. Het leven zelf zorgt daar trouwens wel voor, doordat men geleidelijk in zijn aktiviteiten beperkt wordt. Tot mijn 81ste merkte ik daar nog niet zoveel van. Het eerste teken was de achteruitgang van mijn gezichtsvermogen, waardoor mijn rijbewijs niet kon worden verlengd en ik het autorijden moest opgeven. Toen gingen mijn voeten kuren vertonen, maar met behulp van maatschoenen was dit redelijk te verhelpen, al zijn lange wandelingen er niet meer bij. Veel erger was de plotselinge verergering van mijn bijziendheid. Normaal drukwerk kan ik niet meer lezen, maar een teleskoopbril, een vergrotingslineaal en een loep stellen mij in staat grote-letter-boeken en andere niet te kleine letter-typen nog wel te lezen. Verder kan ik steunen op de trouwe hulp van mijn vrouw. Zo konden wij met ons beiden nog de tweede druk van mijn boek over ,,Beginselen van behoorlijk bestuur'' voor elkaar krijgen. Maar het blijft een ernstige handicap. Ook het fietsen heb ik moeten opgeven.

Een beetje sterven

Zo zie ik gaandeweg het terrein van mijn aktiviteiten inkrimpen. Duidelijker dan ooit besef ik nu de diepere betekenis van het ,,partir, c'est mourir un peu''. Afscheid nemen, afstand doen, dat betekent telkens een beetje sterven. Het heeft niets afschrikwekkends, want het is een natuurlijk proces. Geboorte, groei naar volwassenheid, afneming van krachten en dood, zij volgen elkaar met noodwendigheid op. Waarom zich tegen dit onvermijdelijke verzetten? Ik heb er volkomen vrede mee. Ik kan met dankbaarheid terugzien op een rijk en boeiend leven. Dat is genoeg om mij met het komend einde te verzoenen.

Innerlijke vrede

Voor wie dit geluk niet kennen, omdat zij veel pijn en tegenslagen te verduren hadden, is het moeilijker. Opstandigheid baat hen niet, evenmin als zich beklagen. Innerlijke vrede is alleen te vinden door in zijn lot te berusten en te pogen er boven uit te komen. Algemene richtlijnen zijn daarvoor niet te geven. Ieder zal voor zichzelf de weg moeten zoeken, die leidt naar een sterven in vrede. Hulp van anderen kan daarbij een welkome steun zijn. Voor het Verbond en voor Humanitas ligt hier een schone taak.

Hiernamaals

Aan een voortleven in het hiernamaals voel ik niet de minste behoefte en ik maak mij daarover ook geen zorgen. Hoe stelt men zich dit persoonlijk voortbestaan eigenlijk voor? Aan een hemel, bevolkt met engelen en zielen van afgestorvenen, en een hel, waar de zondaren aan lichamelijke kwellingen worden blootgesteld, kan men in het licht van onze huidige kennis van het heelal moeilijk meer geloven. Moet men dan denken aan astrale lichamen of zielen, die zich ophouden in de dampkring rond de aarde of in de stratosfeer? Veel rust zullen zij daar tegenwoordig ook niet vinden. En waarmee brengen zij hun tijd door? Van zinnelijke genietingen blijven zij verstoken. Er rest al niet veel anders dan mediteren, zijn zonden overdenken en geestelijke omgang met gelijkgezinden, gesteld al dat dat zonder hersenen en de gebruikelijke media mogelijk is. Maar dit onafgebroken mediteren moet op den duur wel slaap verwekken. Misschien kan men zich dan overgeven aan heerlijke (of mogelijk ook benauwende) dromen. De vraag dringt zich dan toch wel op, wat de zin is van een dergelijk voortbestaan. Ik kan daarom begrijpen, dat steeds meer mensen met dit geloof moeite krijgen en gaan twijfelen.

Zinvolle inhoud

Het geloof – van wat andere aard – in spiritisme en reïnkarnatie roept bij mij soortgelijke bedenkingen op. Bovendien heb ik daartegen nog andere bezwaren, waarop ik later hoop terug te komen.
Wat mij meer bezig houdt, is de vraag hoe aan de levensjaren, die mij nog gegund zijn, een zinvolle inhoud te geven. Ik heb niet te klagen, heb geen ernstige zorgen en geniet nog van het leven. Ik kan nog lezen, al is de keuze beperkt, naar muziek en radio luisteren, naar televisie kijken, wat wandelen, met mooi weer op een bank in het park een sigaartje roken; wij hebben onze kinderen en kleinkinderen en andere kontakten.

Maar daarnaast wil ik toch ook nog zoveel mogelijk kreatief bezig zijn. Aan publikaties van wetenschappelijke en politieke aard kom ik niet meer toe. Daarvoor is nodig, dat men de literatuur over deze onderwerpen kan bijhouden. De enige mogelijkheid, die mij blijft, is mijn gedachten laten gaan over onderwerpen, die mij de moeite waard lijken en waarvoor geen grondige voorstudie is vereist.
Een eerste resultaat daarvan kan men vinden in dit stukje.

Mr. J. in 't Veld

VERBOND OP RTV

RADIO
16 maart, 9.30 uur, Hilversum 2.

PRAKTISCH HUMANISME
Praktisch humanisme kan zijn: het helpen van mensen in een moeilijke fase van hun leven. En dat dan op niet-konfessionele grondslag. In dit programma komen mensen aan het woord die aan die steun in hun leven iets hebben gehad.
Samenstelling: Antoinette van Brink.

TELEVISIE
14 maart, 23.00 uur, Nederland 1.

IEMAND ZONDER WITTE JAS
Het kan ons allemaal overkomen. Voor langere of kortere tijd opgenomen worden in een ziekenhuis. Voor een onderzoek, voor een lichtere of zwaardere operatie, soms voor iets dat ons leven bedreigt.
Je wordt dan gekonfronteerd met een ziekenhuiswereld die totaal verschilt van de omgeving die je gewend bent. Andere regels, andere gewoonten, andere mensen. Er is vooral aandacht voor je lichaam, want daar is iets mis mee. Maar is er ook aandacht voor hoe je je voelt? Voor je spanningen, je angsten, voor de onvrede die je met je ziekenhuisopname hebt?
Deze film gaat over de geestelijke verzorging in ziekenhuizen.
Vooral over die vorm van geestelijke verzorging, waarbij mensen kunnen kiezen voor een ander soort begeleiding dan die van dominee of pastoor. Die keuzemogelijkheid moet er dan wél zijn.
Regie: Hans Hylkema; kamera: Dirk Teenstra; geluid: Hugo Helmond; montage: Louis Spoelstra.

HV-RADIO ZOEKT KONTAKT

Op zondagmorgen 16 maart zal de HV-radio een programma uitzenden over het nut van humanistische geestelijke verzorging. Dit in het kader van de maartaktie van het Steunfonds Praktisch Humanisme.
De programmamakers zouden graag in kontakt willen komen met mensen die willen praten over hun ervaringen met humanistische geestelijke verzorging. Omdat het een radioprogramma betreft en u dus niet in beeld komt, is privacy redelijk gewaarborgd. Ook is het mogelijk dat wij uw naam niet noemen in de uitzending. Wilt u aan dit programma meewerken, neemt u dan zo snel mogelijk kontakt op met ons door te schrijven naar Ruud Jans, radiodienst, Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht. Graag met telefoonnummer.
Of een telefoontje naar: Joop van Wiggen, radiodienst Humanistisch Verbond, 035 - 318145.
U wordt onder alle omstandigheden teruggebeld. Alvast onze dank en, wie weet, tot ziens.

FRITS BOLKESTEIN:
„Boykot geeft morele zelfbevrediging ten koste van het proletariaat in het onderdrukte land"

Langzaam maar zeker is het inzicht aanvaard dat vrijhandel de welvaart voor de wereld als geheel vergroot. Hoewel dit inzicht tijdens de krisis van de jaren dertig aan terrein heeft verloren, werd het na de oorlog op ondubbelzinnige wijze in internationale overeenkomsten bevestigd. Ook de ontwikkelingslanden dringen bij voortduring aan op vrijhandel omdat zij tweederde van hun industriële produkten in het Westen afzetten. Een vrije toegang tot de Europese markt is essentieel voor hun ekonomische groei.

Een zo vrij mogelijke internationale handel is dus ons ideaal – een ideaal dat mede op politieke overwegingen steunt. Er bestaat een historisch verband tussen handelsbedrijvigheid en liberalisme. De demokratie is het eerst ontloken in Athene, de Noord-Italiaanse steden, de Verenigde Republiek, Engeland. Het handeldrijven overtuigt van de betrekkelijkheid van eigen gewoonten. De handelsgeest staat op gespannen voet met dogmatisme en ideologische scherpslijperij. Men kan niet stellen dat de vrije ondernemingsgewijze produktie noodzakelijkerwijs met demokratie samengaat – het voorbeeld van vele landen in Zuid Amerika bewijst het tegendeel – maar wel dat overal waar dat stelsel is afgeschaft, het ook gedaan was met de demokratie.

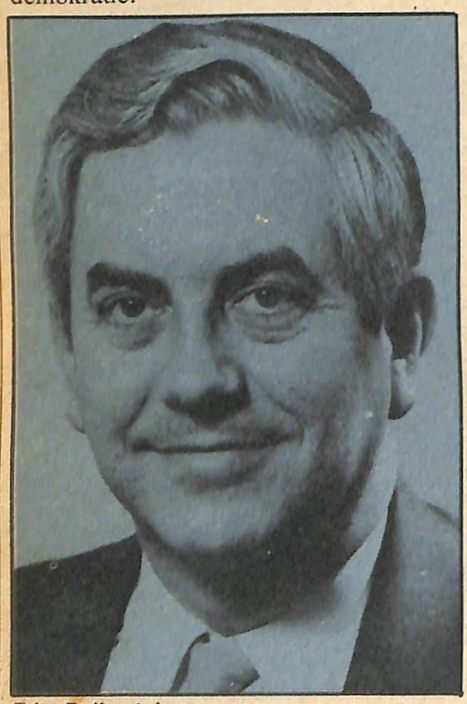

foto: Naeff

Frits Bolkestein

Internationale handel bevordert de ekonomische groei die het pad van de emancipatie effent. Het kasten-systeem van India houdt stand in de dorpen. In de geïndustrialiseerde steden blijkt het onmogelijk te handhaven en brokkelt het dan ook in snel tempo af.

Een onderneming is een doelorganisatie. De verantwoordelijkheden van een ondernemer hangen samen met zulk doelgericht handelen. Verantwoordelijkheid betekent dat een mens verplicht wordt op te komen voor de resultaten van zijn daden. In enge zin houdt dit in dat een ondernemer moet handelen overeenkomstig de statuten van zijn vennootschap en de wet en dat hij gerechtvaardigde verwachtingen niet mag teleurstellen. In ruime zin omvat zijn verantwoordelijkheid bovendien maatschappelijk gedrag dat in een aantal gedrags-kodes is neergelegd, zoals in de OESO-kode voor multinationale ondernemingen. Deze gedragsregels betreffen echter aspekten die alle verband houden met het ondernemingsgebeuren. Zij duiden niet op enigerlei verantwoordelijkheid voor de **politieke** inrichting van de samenleving. Men kan een dergelijke verantwoordelijkheid niet laden op de schouders van een privaatrechtelijke onderneming. Men kan van ondernemers dan ook niet eisen dat zij door middel van hun onderneming politiek aktief zijn – en zeker niet in het buitenland.

De omgekeerde stelling is uiting van de tegenwoordige neiging om allerlei verantwoordelijkheden uit te breiden, niet alleen naar **aard** maar ook naar **plaats**. Ondernemers aansprakelijk houden voor wantoestanden waarmee zij gedwongen worden te leven op straffe van sluiting en dus massaontslag is voorbeeld van zo'n uitbreiding naar aard. De aansprakelijkheid hier voor wat er daar gebeurt, is voorbeeld van zo'n uitbreiding naar **plaats.**

Zo groeit gestaag de neiging om wetgeving ook buiten eigen land te laten gelden. Het gevaar dat hier dreigt, is een vermenging van verantwoordelijkheden. Wat moet een onderneming doen wanneer wetten en voorschriften in het land van herkomst strijden met die in het land van vestiging? Voor het bedrijfsleven betekenen deze konflikten een volstrekt onmogelijke positie.

Dat geldt helemaal voor de ,,ekstraterritorialiteit van de moraal''. Wanneer een onderneming niet alleen de wetten van het land, niet alleen de gedragskode van de OESO moet naleven, maar bovendien de moraal van de achterban, dan dreigt een soort ,,management by love-in'', waardoor zij spoedig ter ziele zou zijn.

Bovendien: wie is die achterban? De een zegt dit, de ander zegt dat. De moraal blijkt pluriform te zijn.

Om deze redenen moeten de verantwoordelijkheden van het bedrijfsleven nauwkeurig worden bepaald zodat iedere ondernemer precies weet waaraan hij zich te houden heeft en daaraan ook gehouden kan worden. Bovengenoemde gedragscodes vormen een aanzet daartoe en een aantal ondernemingen heeft die kodes ook aanvaard.

Ekonomische sankties zijn handelsbeperkende maatregelen die politieke doeleinden dienen. In ekstreme vorm zijn zij een boykot. Wat is het **effect** van een boykot, gesteld dat die kan worden uitgeoefend?

DE VERANTWO VAN DE OND JEGENS DE VAN DE ANDERE

Op deze twee pagina's twee uitgesproken standpunten van hoofdbestuursleden over de verantwoordelijkheid van de onderneming voor de mensenrechten in andere landen. Er is momenteel een diskussie gaande over deze problematiek in het hoofdbestuur en half maart zal dit onderwerp in de Tweede Kamer aan de orde komen. Het hoofdbestuur wil bij zijn standpuntbepaling over deze problematiek dezelfde werkwijze volgen als bij de kernbewapeningsproblematiek: de leden van het HV worden betrokken bij de meningsvorming voordat het HB een definitief standpunt bepaalt, uitmondend in

Die vraag is belangrijk want het is een ethisch beginsel dat men aansprakelijk is voor de gevolgen van zijn handelen, ook al waren de bedoelingen nog zo goed. **Het gaat niet om de bedoelingen, het gaat om de uitkomst:** het gaat niet om ons maar om hen!

Het is twijfelachtig of een verbreking van de kommerciële betrekkingen de mensenrechten goed zou doen. Handelsbetrekkingen betekenen een verbinding met een vrijere buitenwereld. Direkt kontakt met de (demokratische) opvattingen van anderen werkt hervormend. (Datzelfde geldt overigens voor kulturele betrekkingen en wetenschappelijke kontakten). Natuurlijk is er geen garantie dat die beïnvloeding ten goede plaats vindt. Maar de **omgekeerde garantie** bestaat wel: waar handelsbetrekkingen ontbreken, bestaat in ieder geval geen mogelijkheid tot beïnvloeding. Het lijdt bovendien geen twijfel dat een boykot nog meer werkloosheid en nog meer ellende voor de armen zou betekenen **zonder** het regime noodzakelijkerwijs sneller tot inkeer te brengen. Integendeel: de blokkade van Joego-Slavië door het Oostblok na 1948 en die van Cuba door de VS hebben de posities van Tito en Castro versterkt.

Ekonomische groei is een sociaal smeermiddel. Het bovengenoemde voorbeeld van de positie der kasten in India geeft dat ook aan. Het is dus onjuist om te beweren dat de mensenrechtenpolitiek ,,boven onze ekonomische belangen uitstijgt''. Dat zou waar zijn indien er een tegenstelling zou bestaan maar in de praktijk blijkt dat dit niet zo is! Een ekonomische boykot geeft morele zelfbevrediging ten koste van het proletariaat in het onderdrukte land.

Wat is dan de rol van het bedrijfsleven in de buitenlandse politiek? Het antwoord is: geen! Wat zou men zeggen als General ▶

ORDELIJKHEID ERNEMING RECHTEN MENS IN LANDEN

een verklaring.
We hopen dan ook dat velen zullen reageren naar aanleiding van de standpunten van Bolkestein en Den Broeder. Reakties die in de eerste plaats bestemd zullen zijn voor het hoofdbestuur en dus niet voor de brievenrubriek in de „Humanist".

De redaktie benadrukt dat hierbij geplaatste meningen ter persoonlijke verantwoording zijn van beide auteurs, en dus noch de mening van de redaktie noch die van het hoofdbestuur vertolken. Tot zover deze inleiding. Heren, steekt u maar van wal.

De regeringsnota gaat volstrekt onvoldoende in op de medeverantwoordelijkheid van ondernemingen voor de bescherming van de rechten van de mens. Toch heeft de problematiek voor een belangrijk deel te maken met de internationale ekonomische betrekkingen, dus de buitenlandse handel en de ontwikkelingssamenwerking, waarbij niet alleen de regering maar ook vele ondernemingen zijn betrokken. De vraag met welk land men handel drijft, in welk land men bedrijven vestigt, in welk land men investeert, aan welk land men geldelijke steun geeft enzovoort, vergt een antwoord van de regering èn van ondernemingen.
Zowel voor de regering als voor ondernemingen moet het doel van goede ekonomische betrekkingen met andere landen, waarbij de eigen belangen en de belangen van die andere landen een rol spelen, veelvuldig worden gezien in relatie tot de situatie in die andere landen en de mogelijkheid tot verandering van die situatie. Een belangrijke toetssteen is, of de handel met die andere landen kan bijdragen tot vermindering van de schending van mensenrechten dan wel de bestaande situatie helpt bestendigen of wellicht verergeren. Ook wanneer die handel zonder invloed lijkt, moeten wij bedenken dat het aanknopen en voortzetten van ekonomische betrekkingen ook een erkenning van het andere land als aanvaardbare handelspartner inhoudt en een basis kan geven voor versterking van zijn positie in de internationale politiek, waardoor interventie moeilijker wordt.

Dit overwegend, kom ik tot de opvatting dat de regering en ondernemingen bij ernstige schending van mensenrechten moeten besluiten hetzij geen ekonomische betrekkingen met het desbetreffende land te hebben, hetzij bepaalde kondities in de richting van eerbiediging van de mensenrechten te stellen.
Primair ligt hier een taak voor nationale en internationale gezagsorganen van politieke aard. Regering en parlement van Nederland zijn de eerstgeroepenen om hier een duidelijk beleid uit te stippelen, om ondubbelzinnig aan te geven binnen welke randvoorwaarden ons land in ekonomische zin met andere landen zal omgaan. Terwille van een doeltreffend beleid moet Nederland met verschillende andere landen of in het kader van de Verenigde Naties, de Organisatie voor Ekonomische Samenwerking en Ontwikkeling en de Europese Gemeenschap tot gezamenlijk optreden met gedragsnormen, afspraken en konsekwent handelen in konkrete situaties.

Die ethische randvoorwaarden dienen ook voor ondernemingen te gelden. Waar mogelijk moet reeds de regering hebben aangegeven hoe het gedrag ten aanzien van bepaalde landen zal behoren te zijn, zodat ondernemingen daaraan zijn gebonden. Er is en blijft echter ook een grote speelruimte voor ondernemingen voor het nemen van hun eigen beslissingen. Het hangt dan van hun eigen instelling af of zij ekonomische belangen laten prevaleren dan wel ethische overwegingen. Die keuze is niet altijd eenvoudig, omdat de positie en de kontinuïteit van de onderneming in gevaar kunnen komen en daarmee de belangen van werknemers, aandeelhouders en anderen. Ze zal niettemin gemaakt moeten worden.
Wij leven in een zogenaamde gemengde ekonomische orde, dus een orde die in belangrijke mate steunt op gedecentraliseerde, ondernemingsgewijze beslissingen over produktie, afzet e.d. en toch ook in tal van opzichten overheidsbemoeienis met het ekonomische leven als kenmerk heeft. Het stelsel is als het ware een poging tot handhaving van de voordelen van ondernemingsgewijze produktie en beperking van de nadelen. Ik spreek mij er nu niet over uit of ik deze poging geslaagd vind. Wel wil ik stellen dat deze ekonomische orde slechts kan bestaan, indien ondernemingen bereid en in staat zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid te dragen. Zij kunnen niet doen alsof belangrijke maatschappelijke vragen politieke vragen zijn, waarop alleen de overheid een antwoord behoeft te geven. Die vragen zullen ook zij moeten beantwoorden, omdat hun doen en laten maatschappelijke gevolgen hebben. Geen vrijheid van handelen zonder verantwoordelijkheid voor dat handelen, lijkt mij een gulden regel voor menselijk gedrag, ook in het ekonomische leven.

Arie den Broeder

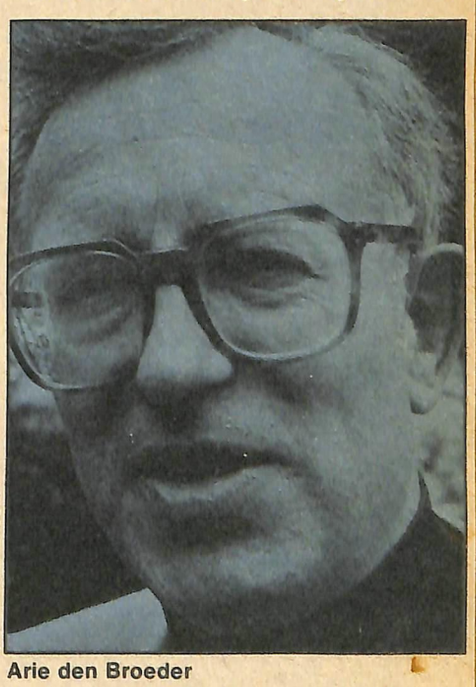

foto: Rob Huibers

Arie den Broeder

▶ Motors de Raad van Middelbaar en Hoger Personeel ging subsidiëren? Zou men niet menen dat dit een ontoelaatbare inmenging is in de binnenlandse aangelegenheden van een soevereine staat? Een aktivistische politiek keert zich naar beide kanten!
Nogmaals: dit betekent niet dat ondernemingen niet tot het uiterste zouden mogen gaan om in zo ruim mogelijke opvatting van hun taak menselijke ellende te verzachten, maar dat streven zal toch allereerst een aanwezigheid ter plaatse vereisen. Dan zal tevens blijken dat buitenlandse ondernemingen meestal een vooruitstrevender beleid voeren dan lokale. Het blijft dus waarschijnlijk dat Nederlandse ondernemingen in landen met verwerpelijke regimes per saldo een gunstige invloed hebben, mits zij verklaren zich te zullen houden aan internationaal afgesproken gedragsregels.

Mr. F. Bolkestein

ARIE DEN BROEDER:
De onderneming heeft een eigen morele verantwoordelijkheid t.a.v. mensenrechten in een ander land

Vorig jaar heeft de regering een nota uitgebracht over de rechten van de mens in het buitenlands beleid. De aanleiding daarvoor is duidelijk: in haar buitenlands beleid stuit de regering bij herhaling op schending van klassieke mensenrechten (vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging en vergadering e.d.) en van sociale grondrechten (recht op arbeid, billijke arbeidsvoorwaarden, menswaardige arbeidsomstandigheden enz.), in tal van landen. Zij mag een dergelijke schending niet negeren als te behoren tot de soevereiniteit van de landen in kwestie, maar behoort zich medeverantwoordelijk te voelen voor de eerbiediging van universele mensenrechten, die veelal ook in internationale verdragen of verklaringen volkenrechtelijke fundering hebben gekregen.

Uitnodiging

Humanitas organiseert binnenkort enkele werkbijeenkomsten voor mensen die vrijwilligerswerk willen doen, maar nog niet goed weten wat of hoe. Leden van het HV zijn hier van harte welkom. Wie deel wil nemen, wordt verzocht zich telefonisch op te geven bij het Centraal Bureau van Humanitas, 020 - 739444.
De bijeenkomsten vinden plaats van ongeveer 10.30-15.30 uur op zaterdag 22 maart in Restaurant Engels in het Groothandelsgebouw, Stationsplein 45 te Rotterdam.
Onderwerp: Hoe zet je info-werk op. (infowerk zit ergens in de buurt van raadsliedenwerk, ombudswerk en plaatselijke geestelijke verzorging)
Zaterdag 29 maart in Restaurant Boensma, Burg. Wuiteweg 4 te Drachten.
Onderwerp: Hoe zet je info-werk op.
Zaterdag 19 april in Restaurant Royal, Brink 94 te Deventer.
Onderwerp: jeugdwelzijn (toegespitst op wat we eraan kunnen doen)
Wie zich opgeeft, ontvangt een meer uitgewerkt programma.
Ook zij die ervaring hebben met een van de genoemde onderwerpen, worden verzocht deel te nemen.

WEEKEND OVER HUMANISTISCHE VISIE OP SEKSUALITEIT EN RELATIES

De homowerkgroep van het Humanistisch Verbond organiseert een ontmoetingsweekend voor homoseksuele vrouwen èn mannen uit humanistische kring en voor belangstellenden. De invulling van het programma wordt voor 'n belangrijk gedeelte overgelaten aan de deelnemers. Wèl zullen suggesties worden uitgewerkt voor 'n ontmoetingsgroep en 'n diskussie over humanistische visies op (homo-)seksualiteit en relaties. Zaterdagavond is er 'n feest.

Datum: van vrijdag 20 juni 20.00 uur, tot zondag 22 juni, 16.00 uur.
Plaats: ,,De Grote Bunte'' te Nunspeet (op de Veluwe).
Kosten: *f* 75,– (inkl. alle maaltijden, overnachtingen en koffie/thee).

Opgave: Humanistische Homowerkgroep, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Informatie, suggesties e.d.: zelfde adres, of telefonisch 030 -318145, Bert Boelaars.

Het Humanistisch Verbond, in samenwerking met het Reinalda-Huis te Haarlem roept kandidaten op voor de funktie van

HUMANISTISCH GEESTELIJK RAADSMAN/VROUW

(voor ± 15 uur per week)

die zijn/haar werkterrein zal hebben in het Reinalda-Huis, een humanistisch verzorgingstehuis dat plaats biedt aan 329 bejaarden, en waarvan 21 aanleunwoningen deel uitmaken.

De juiste kandidaat moet
- een studie aan het H.O.I. (humanistisch opleidings instituut) afgerond hebben of een daaraan gelijk te stellen opleiding.
- een ruime ervaring hebben.
- de bereidheid hebben mee te denken in het beleid, waarbij ervan uitgegaan wordt dat alle medewerkenden in ruime mate worden betrokken bij de begeleiding van de bewoners.
- in verband met voorstaande bereid zijn ook in teamverband te werken.

De aanstelling geschiedt in beginsel voor een jaar. Het streven is erop gericht de overeenkomst te verlengen. Het salaris wordt vastgesteld volgens schaal 11 van de C.A.O. Bejaardentehuizen en beweegt zich afhankelijk van leeftijd en ervaring tussen *f* 3.380,– en *f* 4.465,– per maand, uitgaande van een volledige betrekking.
De selektiecommissie is samengesteld uit vertegenwoordigers van bestuur, direktie, bewoners, medewerkenden van het Reinalda-Huis en het Humanistisch Verbond.

Inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij de Centraal Geestelijk Raadsman C. J. van der Hulle (02152-54355).
Schriftelijke sollicitaties kunnen worden gericht aan het Hoofd Personeelszaken van het Reinalda-Huis/Wim Mensink-Huis, Leonard Springerlaan 1, 2033 TA Haarlem.

Stichting voor de Geestelijke Verzorging in Instellingen voor de Intramurale Gezondheidszorg te Emmen

Het bestuur roept sollicitanten op voor de funktie van

geestelijk verzorg(st)er

in full-time of part-time dienstverband.

Hij/zij zal als huispastor verbonden worden aan het psycho-geriatrisch verpleeghuis "De Bleerinck" en daarnaast ook werkzaam zijn in andere instellingen, die participeren in of affiniteit hebben met voornoemde stichting.

Het pastorale werk dient vanuit een oecumenische instelling te geschieden. Bij de attitudevorming van de medewerkers kan in samenwerking met de overige disciplines een eigen bijdrage worden gegeven.
Bij de uitoefening van de taak is de geestelijke steun aan familieleden inbegrepen.
Tevens hoort tot de taak het leiden of doen verzorgen van kerkdiensten in samenspraak met de 2 aanwezige pastores.

Gelet op bovenstaande zoekt het bestuur iemand van kerkelijke of humanistische huize, die ervaring heeft met groepswerk, kan funktioneren in teamverband en bij voorkeur een voor deze werksoort gerichte opleiding heeft gevolgd of ervaring heeft opgedaan.

Salaris en arbeidsvoorwaarden worden vastgesteld volgens N.Z.R.-normen. De C.A.O. voor het Ziekenhuiswezen is van toepassing.

Inlichtingen bij de geneesheer-directeur van "De Bleerinck", de heer J. Huisman of de pastor P.J. Hink (05910-17200).

Schriftelijke sollicitaties met een curriculum vitea te zenden aan de voorzitter van de stichting, de heer R.P. Pieters, Postbus 205, 7800 AE EMMEN.

NIEUWE UITGAVE VAN DE STEM VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

Van de bekende brochure, waarin alle verklaringen van het hoofdbestuur plus een lijst van verschenen publikaties pleegt te worden opgenomen, is een nieuwe editie verschenen, die de periode van 1966 t/m 1978 omvat.
Te bestellen door storten van *f* 2,50 op girorekening no. 58 t.n.v. Humanistische Pers te Utrecht met vermelding van 'De stem van het HV'.

Voor werkzaamheden ten behoeve van de taakgroep wetenschappelijk werk zoekt het bestuur van de Humanistische Stichting Socrates een

FUNKTIONARIS (M/V)

voor voorlopig 7½ uur per week.

De voorkeur gaat uit naar kandidaten met een wetenschappelijke opleiding of overeenkomstig nivo, liefst in de richting van sociale wetenschappen en woonachtig in Utrecht of omgeving. De werkzaamheden zullen bestaan uit het voorbereiden en bijwonen van de vergaderingen en besprekingen die in het kader van de taakgroep-bezigheden plaatsvinden, alsmede het maken van verslagen en voorbereiden van konferenties en publikaties. Beschikbaarheid op onregelmatige tijden strekt tot aanbeveling. Het honorarium bedraagt *f* 625,– per maand.

Schriftelijke sollicitaties worden gaarne ingewacht bij de voorzitter van de Stichting Socrates, Dr. R. Diekstra, Zoeterwoudsesingel 64 te Leiden. Voor meer informatie over de aard van de werkzaamheden kan kontakt opgenomen worden met de huidige funktionaris, B. Boelaars, te bereiken op het Centraal Buro van het Humanistisch Verbond in Utrecht, tel. 030 - 318145.